

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS PARLAMENTARŲ (XV–XVIII A.) BIOGRAFINIS ŽODYNAS: PROBLEMAS IŠKĖLIMAS

DOMININKAS BURBA, ROBERTAS JURGAITIS, DEIMANTAS KARVELIS,
ŽYDRŪNAS MAČIUKAS, RAIMONDA RAGAUSKIENĖ, AIVAS RAGAUSKAS

*Vilniaus pedagoginis universitetas,
T. Ševčenkos g. 31, LT-2009 Vilnius
El. paštas: lietistkat@vpu.lt*

Santrauka

Straipsnyje aptariamos svarbiausios LDK parlamentarų biografinio žodyno (XV–XVIII a.) rengimo problemos, nuišviečiama atskirų laikotarpių ir aspektų specifika. Daroma išvada, kad žodynas turėtų suregistruoti visus galimus išsiaiškinti parlamentarų ir pateikti kaip įmanoma išsamesnes, objektyvesnes žinias apie juos, ypač apie parlamentinę veiklą. Žodyno duomenys turėtų svariai prisidėti prie XV–XVIII a. Lietuvos politinio ir parlamentinio elito tyrimų, sudaryti sąlygas naujų metodų, pirmiausia prozopografinio – kolektyvinės biografijos metodo taikymui bei atitinkamiems tyrimų rezultatams pasiekti. Nustačius maksimalų LDK parlamentarų skaičių, išsiaiškinus jų parlamentinės karjeros „laiptelius“, socialinį statusą ir kitus niuansus, galima bus geriau suvokti LDK parlamentinės sistemos specifiką, atsivers platesnės galimybės gautus duomenis lyginti su Lenkijos bei Vakarų Europos valstybių analogiškais parlamentinės praktikos pavyzdžiais. Be to, būtų galima geriau išryškinti LDK politinio žemėlapiu konfigūracijas.

Raktažodžiai: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė; parlamentarai; biografinis žodynas.

Įvadas

Pradžioje reikėtų paaiškinti, kodėl „Lietuvos parlamentarų biografiniame žodyne“ yra numatytas tomas, beje, pats didžiausias, skirtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) parlamentarams. Parlamentarizmas, kaip ir daugelis kitų dalykų, pvz., valstybė, yra istorinis fenomenas, iš esmės kintantis laike. Kita vertus, mažai konstruktyvu skirstyti jį į „senąjį“ ar „šiuolaikinį“, taip akcentuojant skirtumus. Išties, jų yra nemažai, pradedant netgi „parlamentarizmo“ ir „parlamentaro“ sąvokomis: 1) LDK parlamentarizmas buvo ne partinis / politinis, bet luominis; sąvoka „partija“ atsirado tik XVIII a. didikų grupuotės prasme, 2) senojo parlamentaro sąvoka, lyginant su šiuolaikiniu, yra platesnė veiklos formų prasme, bet gerokai siauresnė reprezentuojamo socialinio spektro ir elektorato prasme, 3) skiriasi ir Lietuvos valstybės sąvoka: LDK – teritorinė-dinastinė valstybė, o Lietuvos Respublika – tautinė valstybė etnografinėse ribose. Kita vertus, galima surasti ir pakankamai daug panašumų, kurie leidžia ieškoti bendros, istorinę specifiką jungiančios definicinės paradigmos. Tai aktualus palyginamųjų diachroninių tyrimų uždavinys. Nepaisant išvardytų išlygų, lietuviškojo parlamentarizmo pradžia laikytinas būtent LDK laikotarpis, tiksliau – XV-XVIII a. Kaip ir Lenkijoje, būtent jis, o ne tarpukaris (1918-1940 m.) galėtų būti įvardijamas ir pirmąją Respublika. Tačiau tai atskiros, beje, ir pakankamai aktualios diskusijos tema, kuriai aptarti numatyta surengti specialų seminarą.

Kaip matyti, LDK parlamentarų biografinio žodyno tomas apims daugiau kaip tris šimtmečius. Vertinant XXI a. pradžioje, ši epocha gali atrodyti kaip vientisas, palyginti mažai problemų keliantis laikotarpis. Tačiau yra atvirkščiai: joje įvyko nemažai esminių lūžių, kurie ir parlamentarizmo raidos požiūriu gali būti prilyginti esminiams XX a. lietuviškojo parlamentarizmo pokyčiams. Iš esmės „lietuviškas“ Seimas veikė tik mažesnę šio laikotarpio pusę – iki 1569 m. Vėliau daugiausia galima kalbėti apie LDK atstovavimą bendroje Abiejų Tautų Respublikos aukščiausios valdžios institucijoje. Todėl žvelgiant į parlamentarizmo raidą LDK, galima sąlygiškai išskirti kelis, nors ir labai nelygiaverčius laiko atžvilgiu etapus: 1. Parlamentarizmo genezė (iki XV a. pabaigos), 2. Ikireforminis pareigybinis Seimas Aleksandro

Jogailaičio, Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto valdymo pradžios laikais (iki 1566 m.), 3. Nuo reformų iki Liublino unijos: trumpas tradicinio Seimo veiklos etapas, 4. LDK atstovų dalyvavimas Abiejų Tautų Respublikos parlamentinėje sistemoje, 5. XVIII a. antros pusės reformos. Skirstyti galima ir kitaip.

Dėl laikotarpio, tiksliau tyrimų – jų menkumo ir ypač šaltinių specifikos fragmentiškumo bei kitų vėlyvųjų viduramžių-ankstyvųjų naujųjų laikų šaltiniams būdingų ypatumų, šio tomo parengimas reikalauja daugiausia laiko, darbo ir daugumos autorių. Pvz., jeigu XV a. šaltinių medžiaga daugiausia yra publikuota ir rankraštinės yra mažai, tai apie vėlesnę epochą to negalima pasakyti. Tokie archyvai kaip „Lietuvos Seimo archyvas“ ar „Lenkijos-Lietuvos Seimo archyvas“ nėra žinomi. Todėl šį tomą numatyta publikuoti vėliausiai, o autorių grupė, dirbanti su senojo laikotarpio parlamentarų biogramomis, yra didžiausia. Dėl labai didelio parlamentarų skaičiaus, esant būtinybei, tomas galės būti padalytas į kelias dalis.

Dėl išvardytų priežasčių šio laikotarpio Lietuvos parlamentarų biografinio žodyno rengimas yra labai sunkus, tačiau kartu ir labai prasmingas, visapusiškai reikalingas tyrimų objektas, kurio įgyvendinimas iš esmės prisidėtų prie žymiai geresnio ne tik parlamentarizmo, bet ir daugelio senojo laikotarpio Lietuvos valstybės raidos klausimų nušvietimo.

Straipsnio tikslas – aptarti svarbiausias LDK parlamentarų biografinio žodyno rengimo problemas, nušviesti atskirų laikotarpių ir aspektų specifiką. Toks tyrimas iki šiol nebuvo atliktas.

1. Bendrosios problemos

Kaip minėta, XV-XVIII a. laikotarpis išsiskiria nemaža specifika dėl kitos parlamentinio gyvenimo struktūros. Pirmą, iki Liublino unijos vyko atskiri Lietuvos Seimai, vėliau juos pakeitė bendrieji Lenkijos-Lietuvos Seimai, kuriuose lietuviai sudarė mažumą. Antra, Seimai, tiksliaja to žodžio prasme, priešingai nei vėlesniais laikotarpiais, nebuvo vienintelės parlamentinio gyvenimo arenos, aukščiausiaja įstatymų leidžiamąja valdžia. Be jų par-

lamentiniam gyvenimui skirtingu mastu priklausė generalinės konfederacijos, turėjusios daugelį parlamentų požymių. Jos paprastai įtraukiamos ir į Seimų sąrašus. Maždaug iki XVII a. vidurio svarbios LDK parlamentinės institucijos buvo generaliniai seimeliai bei LDK konvokacijos. Pavieniai jų sušaukimo faktai žinomi ir XVII a. antroje bei XVIII a. pirmoje pusėje (generaliniai seimeliai surengti 1685, 1710, 1756 m.; konvokacijos – 1703, 1705 m.). Generalinių seimelių funkcijas tam tikru mastu „perėmė“ konsultacinio pobūdžio institutas – provincijų sesijos Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) bendrųjų Seimų metu, bet jos, be abejo, laikytinos integralia Seimų gyvenimo dalimi. Tyrinėtojų požiūriai į konfederacijas skirtingi, tačiau konfederuoti Seimai irgi imtini domėn. Jais, pvz., buvo Keturmetis Seimas (1788-1792 m.). Ir šiame laikotarpyje pasitaiko fiktyvių Seimų problemų, kaip antai 1717 m. Nebylusis Seimas ir dar keli kiti. Šis ir kiti parlamentinio gyvenimo faktai rodo nelegalaus parlamentarizmo konceptą, kuris, kaip matyti, gali būti daugiau mažiau aptinkamas visuose laikotarpiuose.

Grįžtant prie laikotarpio parlamentarizmo specifikos, reikia pabrėžti, kad istoriografijoje diskutuojama parlamentarizmo pradžios chronologija. XV a. Lietuvos parlamentarizmo būklę galima apibrėžti kaip „protoparlamentinę“, o institucijas „protoparlamentinėmis institucijomis“: parlamentarizmo užuomazgos egzistavo, tačiau institucijos funkcionavo nepastoviai, nebuvo susiformavusi pastovūs parlamentarų sudėtis, neišskūs patekimo į bajorų suėigas kriterijai, iki galo neišryškintos seiminių institucijų prerogatyvos, galiausiai, dažnu atveju vyko proginis darbas. Valstybinės bajoriškos suėigos vyko jau XV a. penktą dešimtmetį (1445-1446 m. sandūra, 1446 m. rugsėjis), XV a. viduryje (1451, 1453 m.), jos ir gavo Didžiosios suėigos ar Seimo (perimtą iš Lenkijos) pavadinimą. Kiek anksčiau iš Didžiojo Kunigaikščio tarybos formavosi parlamento aukštieji rūmai – „lietuviškas Senatas“ – Ponų taryba. Šių institucijų veikla tampriai susipynusi, sprendimai priimami dalyvaujant tiek Ponų tarybai, tiek platesniam bajorų ratui.

Didesnių problemų tarsi nekyla dėl amžiaus pradžios parlamentinės struktūros. Tyrinėtojai sutaria dėl pareigybinio Aleksandro Jogailaičio (1492-1506 m.) laikų Seimų pobūdžio. Gana dažnuose Seimuose dalyvauja iš esmės tik įvairaus lygio ir rango pareigūnai. Šį laikotarpį galima apibūdinti kaip didikų dominavimo ir nedidelio bajorijos vaidmens Seimo darbe etapą.

Stiprėjant sosto padėčiai, valdovui teko skaitytis tik su kelių giminų dominavimu valdančiajame Lietuvos elite (Radvilos, Mangirdai, Zaberezinskiai, Kęsgailos, Alšėniškiai, Kiškos, Goštautai). Jie nutardavo pagrindiniais klausimais. Jau tuo metu susiformavo tradicija kviešti ponus į Seimus asmeniškai, specialiais raštais.

Pasikeitusi geopolitinė padėtis Žygimanto Senojo laikais (1506-1548 m.), ypačingai karo veiksmai su Maskva, reikalavo keisti Seimų vykdymo eigą. Teoriškai visuotinis bajorijos dalyvavimas Seimų veikloje reiškė ėjimą pradžioje nuo pagrindinių valsčiaus-pavieto pareigūnų dalyvavimo (pirmiausia vėliavininkų) iki dviejų deputatų ir vėliavininko delegavimo į Seimus. Ypač ryškūs pokyčiai nuo 1512 m., kai pavyko pasiekti 2 pavieto atstovų rinkimus ir siuntimus į Seimus.

Nuo XVI a. vidurio iki XVIII a. pabaigos galima kalbėti ir apie kai kurias konstantas. Teisine prasme Seimą sudarė trys luomai: Karalius ir Didysis Kunigaikštis atstovavo karūną, Senatas – dvasinę ir pasaulietinę valdžią, Pasiuntinių rūmai – bajoriją. Karalius pirmininkavo senato posėdžiams, jis šaukė ir Seimus. Siauresne prasme Lenkijos-Lietuvos parlamentas buvo sudarytas iš dviejų rūmų – Senato ir Atstovų rūmų. Šis modelis kiek primena Anglijos parlamento struktūrą. 1573 m. Henriko Valua artikuliuose nustatyta, kad eilinis Seimas renkasi kas 2 metus, posėdžiams numatytos 6 savaitės. Neciliniai Seimai būdavo šaukiami esant būtinybei, formaliai 2 savaitėms. 1565 m. įkūrus pavietų seimelius, buvo nustatytas 2 pasiuntinių iš pavieto į Seimą, vykstančių su atitinkamomis instrukcijomis, skaičius. 1764 m. Seimo Konstitucija sudarė prielaidas bei atvėrė kelią 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijoje įtvirtinto naujo požiūrio į pasiuntinio statusą įtvirtinimui, kai jis nėra sąistomas priešais instrukcijai. Tokiu būdu paradoksaliai grįžta į XVI a. vidurio situaciją, nors, be abejo, kitu lygiu. Šios ir kitos XVIII a. antroje pusėje įvykdytos reformos leidžia kalbėti apie šiuolaikinės parlamentaro sampratą (statuso prasme) užuomazgas.

XIV a. pabaigoje su Lenkija sudaryta personalinė unija tiesiogiai nepaveikė lietuviškojo parlamentarizmo. 1413 m. Horodlės unijos postulatą dėl bendrų lenkų-lietuvių Seimų rengimo Liubline ar Parčeve taipogi nebuvo įgyvendintas. Štai globalinis klausimas – 1569 m. Liublino unijos padariniai Lietuvos valstybingumui apskritai ir parlamentarizmui konkrečiai. Kaip ži-

nome, šalia bendro valdovo rinkimų, bendros užsienio politikos buvo įgyvendintas ir unijos akto punktas dėl bendrų Seimų rengimo. Tačiau išliko tokie Lietuvos valstybingumo požymiai kaip teisė, sienos, pareigybės, išdas, armija, – tai liudija, kad susiformavo specifinė federacinė valstybė. Kita vertus, Lietuvos valstybingumas *de jure*, ypač *de facto* buvo apribotas. Lietuvos parlamentarų žodyno požiūriu svarbu tai, kad po Liublino unijos Lietuvos parlamentarai išlieka, tačiau ne Lietuvos, o Lenkijos-Lietuvos parlamente. Vadinas tai, kad Liublino unija pradedant, LDK parlamentarų žodyne turi atsispindėti pirmiausia Lietuvos atstovai bendruose Seimuose ir 2 generalinės konfederacijos, problemos galutinai neišsprendžia; reikia nuspręsti ir dėl kitų dalykų.

XV-XVIII a. laikotarpio parlamentarų sąrašo, o juo labiau biogramų sudarymas yra ypač sunkus darbas. Duomenų reikia ieškoti pačiuose įvairiausiųose šaltiniuose, nes literatūroje atsispindi tik nedidelė dalis parlamentarų. Štai XV a. – Seimo genezės laikotarpyje daugiau duomenų išliko tik apie aukščiausių bajorijos viršūnę ir jos dalyvavimą sprendžiant valstybinius klausimus. Lidijos Kočerskos skaičiavimais, galima nustatyti 60 Ponų tarybos veikloje dalyvavusių asmenų. Tačiau dauguma dalyvių lieka nežinomi. Teks susitaikyti su tuo, kad dalis potencialių parlamentarų, nekalbant šiuo atveju apie jų priskyrimo šiai kategorijai pagrįstumą, liks nežinomi. Aiškesni XVI a. pradžioje Seimų veikloje dalyvavusių Lietuvos parlamentarų sąrašai. Ši problematika historiografijoje jau sulaukė ir rimtesnių studijų. Aleksandro Jogailaičio laikais žinomi net 4 didesni Seimai, į kuriuos susirinko ne tik LDK valdantysis elitas, bet taip pat gausiai atstovavo Lietuvos provincija (pavyzdžiui, 1492 m. Seime dalyvavo ir po 10-20 žymiausių LDK provincijos bajorų), tačiau iš esmės jie neturėjo jokios sprendimo teisės, o Seimai priminė pirmuosius Vytauto-Jogailos laikų susirinkimus. Realiai reikalus sprendė ir visuomet Seimuose dalyvavo Ponų tarybos nariai (siaurasis ratas): Vilniaus vyskupas, Vilniaus ir Trakų vaivados, Vilniaus ir Trakų kaštelionai, Žemaitijos seniūnas, žemės maršalka, kancleris, kai kada platesnė patariamoji taryba: didžiųjų pavietų vietininkai (Naugarduko, Gardino, Minsko, Kauno, Slonimo, Volkovysko, Palenkės seniūnai), rusų žemių vietininkai, dauguma dvaro pareigūnų, išdininkai, raštininkai. Šitaip 1492-1506 m. Seimuose iš viso dalyvavo ir LDK elitui priklausė 125 pareigybes per 15 metų ėję 235 asmenys.

Žygimanto Senojo laikais dalyvaujančiųjų Seimuose padaugėjo. Matome privalomai dalyvaujančią siaurąją Ponų tarybą, dvaro pareigūnus, seniūnus ir laikytojus, Žemaitijos tįjūnus, pakamarius ir vėliavininkus, taip pat specialiai valdovo pakviestus ponus ir kunigaikščius. Kaskart atstovaudavo apie 100-130 asmenų. Kiek konkrečiai asmenų dalyvavo per beveik 40 metų laikotarpį, dar nėra aišku. Nuo 1566 m. II LS nustatyta, kad Seimą turi sudaryti kunigaikščiai, pasaulietiniai ir dvasiniai PT nariai, maršalkos, žemės ir dvaro pareigūnai, vėliavininkai, pavietų ir žemės pasiuntiniai. Taigi Seimuose dalyvavo Vilniaus, Lucko, Žemaitijos ir Kijevo vyskupai, visi vaivados, kaštelionai, 18 valdovo maršalkų, dvaro pareigūnai, seniūnai, laikytojai, didikų šeimos, kunigaikščiai. Konkretūs duomenys 1569 m. Seime, be dviejų našlių (tai antra nuoroda šaltiniuose, pirmą sykį paminėta 1507 m., apie moterų dalyvavimą Seime), nurodyti 79 asmenys, taip pat 14 kunigaikščių ir ponų giminių. Nuo XVI a. antros pusės Lietuva abiejose Seimo dalyse galėjo turėti nuo 71 iki 85 atstovų (nuo 27 iki 35 Senate ir nuo 44 iki 50 pasiuntiniais). Palyginti, Lenkija gavo nuo 112 iki 121 Senate ir nuo 113 iki 127 – pasiuntiniais. Kol kas tikslus to laikmečio parlamentarų skaičius nėra žinomas. Manytina, kad ne mažiau kaip 200 asmenų, nes, tarkim, 46 senatoriai lietuviai dalyvaudavo Seimų darbe 1572-1587 m. Iš viso XVI a. priskaičiuotina ne mažiau kaip 700 lietuvių parlamentarų.

Kalbant apie vėlesnę epochą pažymėtina, kad sudarant parlamentarų sąrašus tenka pasiremti kai kurių amžininkų suregistruotais atskirų laikotarpių parlamentarais, taip, pavyzdžiui, darė Kristupas Zaviša. Pametiniai parlamentarų sąrašai buvo fiksuojami Seimų dienoraščiuose, kai kada memuaristikoje ir korespondencijoje, XVIII a. rašytinėje ir periodinėje spaudoje, politiniuose kalendoriuose. Šiaip ar taip, toji informacija yra labai fragmentiška, ją reikia pildyti ir tikrinti. Akivaizdu, kad siekdam išvengti didesnių klaidų – nepriskirti parlamentarams jais nebuvusius ir nepriskirti buvusiujų asmenų, turėtume pasitelkti kompleksinę šaltinių bazę. Be jau minėtų šaltinių, reikėtų naudotis seimelių instrukcijomis, kurių interpretavimas tais atvejais, kai rinkiminis seimelis skildavo, irgi nelengvas. Tuomet formaliai turėjo lemti Seimo sprendimai, bet jie irgi būdavo įvairūs, o kartais jų iš viso nežiņome. Kiek paprasčiau yra su Vilniaus miesto pasiuntinių instrukcijomis, kurių daugelis yra išlikusios. Seimų dienoraščiai – vienas iš patikimiausių

šaltinių LDK parlamentarų sąrašui sudaryti ir, ko gero, vienintelis, leidžiantis atskleisti atskirų parlamentarų aktyvumą (pasisakymų skaičius, turinys, replikos, dalyvavimas komisijose, parlamentarų apsistojimo vietos ir pan.). Naudingi yra ir generalinių konfederacijų bei kitų parlamentinių institucijų aktai. Tad norint turėti išsamų LDK parlamentarų sąrašą, reikia nemažai padirbėti ne tik nustatinėjant nežinomus pasiuntinius, bet ir tikslinant istoriografijoje žinomus atvejus. Kartais net nemažos pastangos neduoda laukiamų rezultatų – dalies parlamentarų identifikavimas itin problemiškas, arba dėl įvairiausių priežasčių paprasčiausiai neįmanomas. Anksčiau paminėtos aplinkybės liudija, kad iškyla būtinybė spręsti ir tokią konkrečią problemą – kokių parlamentinio gyvenimo institucijų dalyvius priskirti prie parlamentarų ir įtraukti į žodyną. Šiame žodyne bus laikomasi minimalistinio principo, pirmiausia orientuojantis į Seimus ir generalines konfederacijas.

Parlamentarų biogramų sudarymo galimybės yra labai diferencijuotos. Vienais atvejais galima parengti iki keliasdešimties puslapių išsamaus teksto, o kitais tenka apsiriboti vien tik paties fakto nustatymu – asmens įvardijimo parlamentarų. Tačiau kitaip ir būti negali, tokia šio laikotarpio šaltinių tyrimo specifika. Mažiausia duomenų yra apie ankstyviausius laikotarpius, pirmiausia – XV a. Retai tepavyksta nustatyti konkretaus asmens dalyvavimo Seimuose laiką, užimamas pareigas Seimo darbo metu, kai kada ir ankstesniu laiku, konfesinę priklausomybę. Taigi įmanoma nušviesti tik bendros Seimo veiklos foną, svarstyti klausimus, tuo tarpu atskiro parlamentaro aktyvumas, dalyvavimas debatuose liks anonimiškas. Žymiai platesnės galimybės tiriant yra XVIII a.

2. Atskirų laikotarpių specifika

a) XV amžius

XV a. LDK parlamentarizmo istorijos ir parlamentarizmo genezės problemos aptariamos daugelyje studijų, publikuotų dar XX a. pradžioje¹. Viciningo atsakymo apie Seimo genezę, veiksnius, lėmusius jo atsiradimą bei tolesnę raidą, nepateikta. O Seimo genezės klausimas parlamentarų biogra-

finio žodyno rengimo kontekste ypač svarbus: reikia nustatyti bent apytikslę chronologinę ribą, nuo kurios politikai jau laikytini parlamentariais ir įtrauktini į žodyną.

Pirmasis lietuvių parlamentarizmo genezę ir raidą aptarė rusų istorikas Matvejus Liubavskis, išskeldamas mintį, jog Seimo atsiradimą Lietuvoje ypač skatino Lietuvos suartėjimas su Lenkija XIV a.² Neatsitiktinai lietuviškojo Seimo pradžia jis laikė 1401 m. M. Liubavskio veikalas susilaukė istorikų ir pritarimo, ir priekaištų. Su kai kuriomis išlygomis jo nuomonei pritarė Fiodoras Leontovičius. Prie M. Liubavskio koncepcijos kritikų pirmiausiai minėtinas Nikolajus Maksimeiko, įrodinėjęs, kad Seimo ištakos yra senesnės, nes dar XIII a. lietuvių bajorai turėjo kunigaikščio rinkimo galimybes. Antra vertus, anot autoriaus, Seimas tikruoju valdžios organu tampa tik 1492 m. Aptardamas priežastis, lėmusias Seimo susikūrimą, N. Maksimeiko pastebėjo, kad institucijos kūrimąsi skatino Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės galios išaugimas³. Mitrofanas Dovnaras-Zapolskis, Viktoras Čermakas atkreipė dėmesį į XVI a. vidurio LDK reformų reikšmę, po kurių LDK Seimas įgavo institucionalizuotą pavidalą. 1492 m. Didžiojo Kunigaikščio Aleksandro privilegijos, kaip padėjusios pamatus institucionalizuotai parlamentarizmo raidai Lietuvoje, reikšmę akcentavo ir Joanikijus Malinovskis⁴. M. Dovnaro-Zapolskio teigimu, Seimo institucionalizavimo prasme taip pat reikšminga 1447 m. Didžiojo Kunigaikščio Kazimiero privilegija. Istorikas Ježis Ochmanskis (Jerzy Ochmański) tvirtino, kad Seimas, kaip institucija, tapdamas diduomenės organu, formavosi Kazimiero laikais, o savo ištako-

² Любавский М. К. Литовско – русский сейм. Москва, 1900; Halecki O. *O początkach parlamentaryzmu litewskiego. Sprawozdania z czynności AU, Kr., 1915, Nr. 8; Czermak W. Parlamentaryzm litewski przed unia lubelska. Sprawozdania z czynności AU, Kr., 1901, Nr. 8.*

³ Любавский М. К. Литовско – русский сейм. Москва, 1900, с. 10-12.

⁴ Максимейко Н. А. Сеймы Литовско-русского государства до Люблинской унии 1569 г. Харьков, 1902, с. 152.

⁵ Малиновский И. Рада Великого Княжества Литовского в связи с боярской думой древней России. Томск, 1904-1912, т. 1-2.

mis siekė dar XIV a. vykusias sritines sueigas.⁵ J. Ochmanskio pozicijai dėl elitarinio Seimo veiklos pobūdžio pritarė Edvardas Gudavičius, įvertindamas diduomenės valdžios įsigalėjimą ir bajorų visuotinio luominio atstovavimo plėtrą XV a., bei akcentuodamas turimos žemėvaldos dydį ir užimamos pareigybės reikšmę.⁶ Naują požiūrį į parlamentarizmo raidą LDK pateikė tyrinėtojas Andžejus Rachuba (Andrzejus Rachuba).⁷ Akcentuodamas struktūrų evoliucijos reikšmę, parlamentarizmo ištakas autorius sieja su XIII-XIV a. fiksuojamais naratyvinių šaltinių duomenimis.⁸ Naujais parlamentarizmo raidos lūžio momentais A. Rachuba išskiria 1385-1387 m. (ypač Jogailos privilegiją LDK bajorams) bei 1413 m. įvykius.⁹ Lemtingais veiksniais, skatinusiais parlamentarizmo raidą XV a., A. Rachuba įvardijo valstybinių pareigybių ir Ponų tarybos institucijos formavimąsi. XV a. trečiajame dešimtmetyje (1421, 1423, 1424, 1425 m.) vykę *conventio generalis*, *conventus*, nors ir nebuvo Seimais tikrąja prasme, skatino LDK bajorijos politinę edukaciją ir žymėjo išaugusią jų įtaką valstybėje¹⁰. XV a. ketvirtojo dešimtmečio įvykiai ir Didžiojo Kunigaikščio Kazimiero valdymo laikai rodė jau naują parlamentinės veiklos kokybę.

Parlamentarų biografiniam žodynui labai vertingi ir paskutiniuoju metu pasirodę darbai, nušviečiantys personalinę XV a. LDK politinio proceso parlamentarizmo pusę. Šiuo aspektu išskirtini L. Korčak, Kšištofo Petkivičiaus (Krzysztof Pietkiewicz) ir Rimvydo Petrausko tyrinėjimai¹¹.

Taigi dauguma tyrinėtojų lietuviškojo „institucinio“ parlamentarizmo ieško XV a. viduryje, nors dėl konkretaus datavimo nesutaria. XV a. (iki 1492 m.) LDK parlamentarizmas apibrėžtinai „protoparlamentarizmo“, „protoparlamentinių institucijų“ sąvokomis¹². XV a. raidoje institucijos funk-

⁵ Ochmański J. *Historia Litwy*. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1982, s. 111-112: „W czasach Kazimierza rozwinął się też sejm walny, który w zasadzie miał być reprezentacją bójarów całego państwa, a w gruncie rzeczy stanowił organ magnaterii. Wykształcił się on z dawnych sejmów dzielnicowych, znanych na Litwie i w XIV w., a jeszcze wcześniej na Rusi“.

⁶ Gudavičius E. *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius, 1999, p. 405-410.

⁷ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569-1763*. Warszawa, 2002, s. 11-44.

cionuoja nepastoviai, nesusiformavusi pastovi parlamentarų sudėtis, neišskūs patekimo į jas kriterijai, iki galo neišryškintos seiminių institucijų prerogatyvos, galiausiai, dažnu atveju vyksta proginiis darbas. Tik 1492 m. Didžiojo Kunigaikščio Aleksandro privilegija teisiškai įtvirtino Ponų tarybos kompetencijas užsienio politikos (sutarčių rengimas, pasiuntinių siuntimas), valstybės išlaidų, įstatymų leidybos, karo ir taikos klausimų sferose¹³. Aptariant XV a. parlamentarizmą, pirmiausia dėmesys kreiptinas į Ponų tarybos veiklą. Jau nuo XV a. penkto dešimtmečio vidurio Didžiojo Kunigaikščio ir Ponų tarybos darbe dalyvauja daugiau bajorų, o šios bajorų sueigos gauna Didžiosios sueigos ar Seimo – *conventus, conventus generalis, Richttage* vardą (1445 m. spalio 15 d.¹⁴, lapkričio 30 d.¹⁵, 1446 m. rugsėjo

¹³ *Petro Dusburgo kronikos duomenys apie 1306 m. vykusią valkovo ir didikų sueigą. Ten pat, p. 15-16: „rex quasi omnes potiores regni sui habuit circa se congregatos in quondam tractatu, seu parlamento”. Liv.- Esth.- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten, hrsg. von F. G. Bunge, H. Hildebrand, P. Schwartz, L. Arbusow, Reval, Ryga, Moskau, 1855, Bd. 2, Nr. 291.*

¹⁴ *Rachuba A. Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569-1763. Warszawa, 2002, s. 16-18.*

¹⁵ *Ten pat, p. 17-18.*

¹⁶ *Korczak L. Litewska rada wielkoksiążęca w XV wieku. Kraków, 1998; Pietkiewicz K. Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Poznań, 1995; Petrauskas R. Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje - XV a.: sudėtis - struktūra - valdžia. Vilnius, 2003.*

¹⁷ *Korczak L. Litewska rada wielkoksiążęca w XV wieku. Kraków, 1998, s. 6; Jučas M. Seimas ir seimeliai. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Vilnius, 2001, p. 623.*

¹⁸ *Gudavičius E. Lietuvos istorija. Vilnius, 1999, p. 408; Rachuba A. Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569-1763. Warszawa, 2002, s. 24-25.*

¹⁹ *Joannis Długossi seu Longini canonici cracoviensis Historiae Polonicae libri XII, ed. A. Przedziecki, Cracoviae, 1878, t. 5, p. 7-10: in Grodno convenissent et per Ducem Kazimirum prelatosque et barones Lithuaniae venique excepti fuissent...in audientia publica...Audita legatione Kazimiris dux...pluribus diebus cum suis deliberabundus, privata consilia tenuit.*

²⁰ *Ten pat, p. 11: conventio generalis cum terris Lithuaniae et Samogitiae ac Russia.*

17 d.¹⁶, 1447 m. gruodžio 28 d. – 1448 m. sausio 18 d.¹⁷). Pastarosios funkcijos XV a. plėtėsi. Nuo piniginių mokesčių rinkliavų, karo, tarnybos ir savigynos klausimų, – iki įstatymų leidybos (1468 m. Kazimiero teisyne priėmimas) bei Didžiojo Kunigaikščio elekcijos (1492 m. rinkimai).

Tyrinėtojai nesutaria ir dėl Didžiųjų Kunigaikščių Kazimiero ir Aleksandro valdymo laikais (iki 1500 m.) vykusių Seimų skaičiaus. Mečislovo Jučo teigimu, Kazimiero laikais vyko 14, Aleksandro laikais – 3 Seimai¹⁸. A. Rachubos skaičiavimais, Didžiojo Kunigaikščio Kazimiero valdymo laikais vyko 20 Seimų – 1445 m. (2, Gardine ir Vilniuje), 1446 m. (Brastoje), 1447 m. (Vilniuje), 1448 m. (Naugarduke), 1450 m. (Vilniuje), 1451 m. (2, Vilniuje), 1452 m., 1453 m. (Vilniuje), 1454 m. (Brastoje), 1456 m. (Vilniuje), 1460 m. (Brastoje), 1461, 1463, 1466, 1468 m. (Vilniuje), 1469 m. (Gardine), 1473 m. (Vilniuje), 1478 m. (Brastoje).¹⁹ Aleksandro valdymo laikais susirinko 10 Seimų, tačiau net sprendžiant svarbius valstybei klausimus dažnai būdavo apsiribojama Ponų tarybos atstovavimu.²⁰ M. Liubavskio tyrinėjimus²¹ iš Aleksandro valdymo laikų pratęsęs K. Petkievičius nuo 1492 iki 1501 m. suskaičiavo 6 Seimus: 1492 m., 1493 m. (2 kartus), 1496 m., 1499 m. ir 1501 m.²²

XV a. parlamentarų sąrašo sudarymas komplikuoatas. Naratyvinių šaltinių duomenys dažnu atveju yra neišsamūs, anoniminiai, taigi dauguma Seimų dalyvių lieka nežinomi (*i innyje panowie, i wsi panowie rada nasza, nos prela-*

¹⁶ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti, ed. A. Lewicki, Cracoviae, 1891, t. 2, cz. 2, nr. 12: nos prelati, barones et nobiles ac universi incolae M.D. Lithuaniae.*

¹⁷ *Liv.- Esth.- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten, hrsg. von F. G. Bunge, Reval, Ryga, Moskau, 1896, Bd. 10, Nr. 401, 405: herzoge, wojewoden, hauptleute und andere aus Landen Litauen und Samaiten. Vom Richttage.*

¹⁸ Jučas M. *Seimas ir seimeliai. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Vilnius, 2001, p. 623.*

¹⁹ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569-1763. Warszawa, 2002, s. 20, 22.*

²⁰ *Ten pat, p. 26.*

²¹ Любанский М. К. *Литовско – русский сеим. Москва, 1900, с. 132-137.*

²² Pietkiewicz K. *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Poznań, 1995, s. 78.*

ti, barones et nobiles, aliisque nobilibus et boiariis). 1448 m. kalbama apie dalyvavusius *prelati et barones*, 1460 m. – *primores* (žymiausieji), tuo tarpu 1446, 1452, 1456 m. Seimai liudija gausesnį bajorų atstovavimą – *alii barones, milites, nobiles, proceres, et boiari*. Tikslesnės informacijos suteikia juridiniai dokumentai ir juose fiksuojami dokumento liudininkai. Šiuo atveju daugiau duomenų turime apie aukščiausią bajorijos viršūnę ir jos dalyvavimą sprendžiant valstybinius klausimus. Gana dažnai tokiuose dokumentuose figūruoja aukščiausi LDK dvasiniai ir pasaulietiniai pareigūnai – Vilniaus vyskupas, sričių kunigaikščiai, kancleris, Vilniaus, Trakų vaivados, kaštelionai, Žemaitijos, Lucko seniūnai, didieji (žemės), dvaro (valdovo) maršalkos. XV a. antroje pusėje šis pareigybių sąrašas, perimdamas Lenkijos tradicijas, plėtėsi, ir įtraukdamas LDK sričių seniūnus. Vis tik lemiamą politinį svorį turėjo 8 svarbiausias pareigybes užimantys didikai: Vilniaus vyskupas, Vilniaus vaivada, Vilniaus kaštelionas, Trakų vaivada, Trakų kaštelionas, Žemaitijos seniūnas, Didysis (žemės) maršalka, kancleris.²³ Pastaroji grupė neabejotinai buvo galingiausia ekonomine prasme, daugelio jų ar jų pirmtakų politinė karjera prasidėjo dar Vytauto epochoje, galiausiai, lėmė jų artimi giminystės ryšiai. Remiantis L. Korčak skaičiavimais, galima kalbėti apie orientacinį 60 asmenų dalyvavimą Ponų tarybos veikloje iki 1492 m.²⁴ Pastarasis skaičius yra apytikslis, jis galėtų būti plečiamas (1492 m. liepos 20 d. Seime minimas nuo 10 iki 20 bajorų iš kiekvienos srities atstovavimas).

Galima konstatuoti, kad XV a. parlamentarų sąrašas nebus baigtinis, nes tuo periodu dar neišsikristalizavo patekimo į jį reikalavimai. Taip pat yra tikimybė, kad nemaža dalis pareigūnų, sričių seniūnų dalyvavo Seimų veikloje, tuo tarpu šaltiniuose jų vardai nepatvirtinti.

Istorinių šaltinių informacija apie biografinius XV a. parlamentarų faktus nėra gausi. Bendrame fone reikšmingu rezultatu laikytinas asmens įvardijimas parlamentarų, tai yra fakto nustatymas. Čia daug padeda juridiniai do-

²³ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569-1763*. Warszawa, 2002, s. 23; *Русская историческая библиотека: Т. 27. Литовская Метрика. С. Петербург, 1910, кол. 52, 66-67, 84, 375-376, 381-382, 388-389, 392, 393-395, 396-397, 407-409, 409-411.*

²⁴ Korczak L. *Litewska rada wielkokszyżęca w XV wieku*. Kraków, 1998, s. 80-102.

kumentai, kai naratyviniai tyli. Optimistiškame parlamentaro biografijos variante galime nustatyti konkretaus asmens dalyvavimo Seimuose laiką, užimamas pareigybes Seimo darbo metu, kai kada ir ankstesniu laiku, konfesinę priklausomybę²⁵. XV a. Seimų darbo specifika yra ta, jog pavyksta nušviesti tik bendros Seimo veiklos foną, svarstytus klausimus, tuo tarpu atskiro parlamentaro aktyvumas, dalyvavimas debatuose dažnu atveju liks anoniמיškas. Nustačius parlamentaro faktą (chronologiją), likusi biografijos dalis, jei įmanoma, privalėtų žymėti skirtingus parlamentaro vardo fiksavimus šaltiniuose, herbą, šaltiniuose fiksuotas gyvenimo datas, giminystę (tėvai, broliai/seserys, žmona, vaikai), tėvoniinės valdos, Seimo metu (taip pat prieš ir po jo) užimamos pareigybės, kito pobūdžio politinė veikla, konfesinė priklausomybė, fundacijos ir *memoria*²⁶.

b) XVI amžius

Vertinant XVI a. parlamentarizmo specifiką, būtina atsižvelgti į jo raidos etapus, žyminčius ir kokybinius, ir kiekybinius atstovavimo Seime pokyčius. Didesnių problemų tarsi nekyla dėl amžiaus pradžios parlamentinės struktūros. Visi to laikmečio tyrinėtojai sutaria dėl pareigybinio Aleksandro Jogailaičio (1492-1506 m.) laikų Seimų pobūdžio. Gana dažnuose Seimuose dalyvauja iš esmės tik įvairaus lygio ir rango pareigūnai. Šį laikotarpį galima apibūdinti kaip didikų dominavimo ir nedidelio bajorijos vaidmens Seimo darbe etapą. Stiprėjant sosto padėčiai, valdovui teko skaitytis tik su kelių giminų dominavimu valdančiajame Lietuvos elite (Radvilos, Mangirdai, Zaberezinskiai, Kęsgailos, Alšėniškiai, Kiškos, Goštautai). Jie nutardavo pa-

²⁵ Suchocki J. Formowanie się i skład narodu politycznego w Wielkim Księstwie Litewskim późnego średniowiecza // *Zapiski Historyczne*. 1983, t. 48, s. 73-75. J. Suchockis, suformulavęs „politinės tautos“ sąvoką, pateikė ir LDK politikoje dalyvavusių giminų konfesinę priklausomybę bei rusėniškos kilmės bajorų integraciją XV a. eigoje: 1385-1413 m. – 59 giminės, iš kurių tik 2 (3,4 proc.) kilę ne iš Lietuvos, 1413-1447 m. – 56 giminės, iš jų jau 11 (19,6 proc.) – rusėnai, 1447-1492 m. – 54 giminės, net 20 (37 proc.) nelietuviškų giminų.

²⁶ *Biogramos struktūra perimta remiantis: Korczak L., Litewska rada wielkoxiężcza w XV wieku, Kraków, 1998, s. 78-79; Petrauskas R. Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje - XV a.: sudėtis - struktūra - valdžia. Vilnius, 2003, p. 214.*

grindiniais klausimais. Jau tuo metu galutinai susiformuoja tradicija kviesti ponus į Seimus asmeniškai, specialiais raštais. Pasikeitusi geopolitinė padėtis Žygimanto Senojo laikais (1506-1548 m.), ypatingai karo veiksmai su Maskva, reikalavo keisti Seimų vykdymo eigą. Keliant mokesčius ar uždedant naujus, nebeužteko, kaip Kazimiero ar Aleksandro laikais, vien Ponų tarybos pritarimo. Teko kreiptis į platesnius sluoksnius: į Seimus kviestis kunigaikščius, LDK žemių ponus ir bajorus. Žygimanto Senojo valdymas įnešė nemažų pakitimų į Seimų eigą, – stiprinamos „visuomenės“ pozicijos, jų dalyvavimas parlamentinėje veikloje. Teoriškai visuotinis bajorijos dalyvavimas Seimų veikloje reiškė ėjimą pradžioje nuo pagrindinių valsčiauspavieto pareigūnų dalyvavimo (pirmiausia vėliavininkų) iki dviejų deputatų ir vėliavininko delegavimo į Seimus. Ypač ryškūs pokyčiai nuo 1512 m., kai bajorijai pavyko pasiekti 2 pavieto atstovų rinkimų ir siuntimo į Seimus. Žygimanto Augusto valdymo pradžia (1544-1566 m.) yra labai svarbus laikotarpis Lietuvos parlamentinei veiklai. II LS (1566 m.) galutinai, nors ir ne itin plačiai, nustatė Seimų vyksmo tvarką, reglamentavo jo funkcijas, atstovavimo tvarką. Galima kalbėti apie visiškai normaliai funkcionuojančio lietuviškojo parlamento veiklos pradžią. Tačiau sėkmingas tokių Seimų darbas vyko unijos su Lenkija kontekste ir buvo labai trumpas: nuo 1566 m. iki 1569 m.

Kol kas tikslaus XVI a. vykusių Seimų skaičiaus nėra nustatyta, sąrašai nuolat tikslinami. Bendrų Lietuvos-Lenkijos Seimų po Liublino unijos (1569-1598 m.) skaičius siekia 28, o iš viso XVI a. priskaičiuojami 76 įvykė Seimai. XVI a. pradžioje kyla problemų dėl šaltinių, vėliau prisideda problemos, ar priskirti Seimams visuotinius karinius suvažiavimus, kaip antai 1566 m. Vitebsko suvažiavimą, 1568 m. susirinkimą Radaškonyse ar Lebede, kuriuose, oficialiai neskelbiant Seimo sušaukimo, buvo priimti svarbūs valstybei sprendimai, o bajorijos atstovavimas buvo kur kas gausesnis nei „tikruose“ Seimuose. Taigi tikslesnis XVI a. Seimų sąrašas, ar jo tikslinimas dar laukia tyrimo. Kita problema – Seimų chronologija. Pirmoje amžiaus pusėje dar nebuvo nusistovėjusi Seimo trukmė, viskas priklausė nuo sprendžiamų problemų kiekio. Vieni trukdavo labai trumpai, kiti be galo ilgai, kaip 1528-1529 m., užtrukęs netgi metus. Mažai žinių apie to meto Seimuose svarstytus klausimus, nėra ir kompleksinių šaltinių. Duomenų apie to

laikmečio Seimų veiklą randame įvairioje medžiagoje, kuri yra labai fragmentiška.

Aiškesni XVI a. pradžioje dalyvavusių Seimų veikloje Lietuvos parlamentarų sąrašai. Ši problema istoriografijoje jau sulaukė ir rimtesnių studijų. Aleksandro Jogailaičio laikais žinomi net 4 didesni Seimai, į kuriuos susirinko ne tik LDK valdantysis elitas, bet ir Lietuvos provincijos atstovai (pavyzdžiui, 1492 m. Seime dalyvavo ir po 10-20 žymiausių LDK provincijos bajorų), tačiau iš esmės jie neturėjo jokios sprendimo teisės, o Seimai priminė pirmuosius Vytauto-Jogailos laikų susirinkimus. Realiai reikalus sprendė ir visuomet Seimuose dalyvavo Ponų tarybos nariai (siaurasis ratas): Vilniaus vyskupas, Vilniaus ir Trakų vaivados, Vilniaus ir Trakų kaštelionai, Žemaitijos seniūnas, žemės maršalka, kancleris, kai kada platesnė patariamoji taryba: didžiųjų pavietų vietininkai (Naugarduko, Gardino, Minsko, Kauno, Slonimo, Volkovysko, Palenkės seniūnai), rusų žemių vietininkai, dauguma dvaro pareigūnų, išdininkai, raštininkai. Iš viso 1492-1506 m. Seimuose galėjo dalyvauti LDK politiniam elitui priklausę ir 125 pareigybes per 15 užėmę 235 asmenys. Žygimanto Senojo laikais Seimuose dalyvaujančiųjų padaugėjo. Matome privalomai dalyvaujančią siaurąją PT, dvaro pareigūnus, seniūnus ir laikytojus, Žemaitijos tijūnus, pakamarius ir vėliavininkus, ir taip pat specialiai valdovo pakviestus ponus ir kunigaikščius. Kaskart atstovaudavo apie 100-130 asmenų. Kiek konkrečiai asmenų dalyvavo per beveik 40 metų laikotarpį, dar nėra aišku. Manytina, kad ne mažiau kaip 300 asmenų. Nuo 1566 m. II LS nustatyta, kad Seimą turi sudaryti kunigaikščiai, pasaulietiniai ir dvasiniai PT (Ponų tarybos) nariai, maršalkos, žemės ir dvaro pareigūnai, vėliavininkai, pavietų ir žemės pasiuntiniai. Taiigi Seimuose dalyvavo Vilniaus, Lucko, Žemaitijos ir Kijevo vyskupai, visi vaivados, kaštelionai, 18 valdovo maršalkų, dvaro pareigūnai, seniūnai, laikytojai, didikų šeimos, kunigaikščiai. Konkretūs duomenys 1569 m. Seime, be dviejų našlių (tai jau antra nuoroda šaltiniuose, pirmą sykį paminėta 1507 m., apie moterų dalyvavimą Seime), nurodyti 79 asmenys, taip pat 14 kunigaikščių ir ponų giminių. Kaip žinoma, Abiejų Tautų Respublikos Seimą sudarė 3 luomai: Karalius, Senatas ir pasiuntiniai; Senatą iš Lietuvos: 2 vyskupai – Vilniaus ir Žemaitijos, 10 vaivadų (Vilniaus, Trakų, Bresto, Naugarduko, Vitebsko, Połocko, Smolensko, Minsko, Mstislavlio, Žemaitijos seniūnas), 10

kaštelionų iš LDK, ministrai, maršalka, didysis ir dvaro, kancleris ir pakanc-leris, išdinkinkas. Pasiuntinių iš Lietuvos buvo 45. Lietuva abiejose Seimo dalyse galėjo turėti nuo 71 iki 85 savo atstovų (nuo 27 iki 35 Senate ir nuo 44 iki 50 pasiuntiniais). Palyginti, Lenkija gavo nuo 112 iki 121 Senate ir nuo 113 iki 127 – pasiuntiniais. Kol kas tikslus to laikotarpio parlamentarų skaičius nėra žinomas. Manytina, kad ne mažiau kaip 200 asmenų, nes, tarkim, 46 senatoriai lietuviai dalyvaudavo Seimų darbe 1572-1587 m. Iš viso XVI a. susidaro ne mažiau kaip 700 lietuvių parlamentarų.

c) XVII amžius

XVII a. Lietuvos, buvusios bendroje valstybėje su Lenkijos Karalyste, parlamentarizmą pirmiausia reprezentavo bendrieji ATR Seimai, kurių minėtame amžiuje įvyko net 92: 82 Varšuvoje, 5 Krokuvoje, 1 Torunėje ir tik 4 LDK teritorijoje – 3 Gardine ir 1 Lietuvos Brastoje.²⁷ Seimų skaičiumi XVII šimtmetis prilygsta XVI amžiui ir pranoksta XVIII, o Seimų reikšme valstybės politinėje sistemoje pranoksta XVI amžių. XVII šimtmetyje Seimo kompetencijos monarcho institucijos „galių sąskaita“ išaugo. Seimas buvo atsakingas už tarptautinių sutarčių sudarymą, užsienio pasiuntinių išklaušymą, jam priklausė amnestijos teisė, karaliaus valdžios kontrolė. Seimas tapo ne tik įstatymų leidžiamąja valdžia, bet suverenia bajoriškosios ATR valdžia, nuo kurios priklausė normalus viso valstybės organizmo funkcionavimas.²⁸ Taip pat nagrinėtina bendrųjų Seimų metu vykusių Lietuvos provincinių sesijų institucija. Tikslaus jų skaičiaus pasakyti neįmanoma, nes specialių tyrimų apie jas istoriografijoje nėra. Šiose sesijose atskirų ATR provincijų, taigi ir Lietuvos atstovai, nagrinėdavo kebliausius Seimų dienotvarkės klausimus.²⁹ Išskirtinai Lietuvos parlamentarizmo instituciniu reišk-

²⁷ Konopczyński W. *Chronologia sejmów polskich 1493-1793*. Kraków, 1948, p. 145-159; Olszewski H. *Nowe materiały do Chronologii sejmów polskich // Czasopismo prawno-historyczne*. 1957, T. IX, Z. 2.

²⁸ Bardach J. *Sejm dawnej Rzeczypospolitej // Dzieje sejmów polskiego*. Warszawa, 1997, p. 58.

²⁹ A. Rachubos teigimu, tikėtina, kad tokias sesijas turėjo tik Lietuvos atstovai. Rachuba A., *Wielkie (...)*, p. 183.

kiniu laikytinos Vilniaus (Lietuvos) konvokacijos – LDK bajorų suvažiavimai, vykę su valdovo žinia, kuriuose monarchas siekdavo patvirtinti savo sprendimus, kuriuos atmesdavo Seimas (dažniausiai – mokesčių klausimu), tuo pačiu sumažinant pastarojo vaidmenį. Konvokacijose, kurių daugiausiai buvo XVII a. pirmoje pusėje, dalyvaudavo ne tik pavietų atstovai, bet ir LDK senatoriai. Kartais konvokacijos susirinkdavo pačių LDK piliečių – bajorų iniciatyva. Iš esmės jos nepakeisdavo Seimų, tačiau juos papildydavo.³⁰

Personalinės Seimų istorijos tyrimas, ypač kalbant apie Lietuvos atstovų Seimuose veiklos analizę, užima nedidelę vietą politinės ATR istorijos istoriografijoje. Neretas lenkų tyrinėtojas tvirtina, kad Lietuvos atstovai Seimuose neišsiskirdavo ypatingu aktyvumu ir reformatoriškais pasiūlymais. Visgi tokie tvirtinimai nėra paremti visapusišku ištirtumu, prozopografinio metodo naudojimu, pilnos šaltinių bazės (ne tik oficialių aktų – Seimų konstitucijų, dienoraščių ir pan. nagrinėjimu, bet korespondencijos, memuaristikos) panaudojimu. XVII a. LDK turėjo ne vieną žymų parlamentarą, atstovavusį savo rinkėjus daug kartų, aktyviai dalyvavusį Seimuose. Tačiau, kaip pastebi A. Rachuba, ne visi jie yra žinomi.³¹ Todėl įmanu kelti tokius tirtinus klausimus: išaiškinti visų Lietuvos atstovų ATR Seimuose asmenybes, sudaryti jų sąrašą, atkurti parlamentinės veiklos turinį, nustatyti lietuviškojo parlamentarizmo statusą ATR politinėje sistemoje, apibrėžti XVII amžiaus parlamentarizmo vietą bendroje Lietuvos seiminės istorijos retrospektyvoje. Istoriografijoje nėra nė vieno sintetinio darbo, kuris tiesiogiai atspindėtų personalinę XVII a. Seimų pusę, juolab tarp Karūnos parlamentarų išskiriant LDK atstovus. Nepaprastai gausi lenkų istoriografija, skirta Seimų istorijai, yra palietusi pačius įvairiausius klausimus: Seimų mechanizmo funkcionavimas, Seimų procedūros (parlamentarizmo praktika), konstitucijų (nutarimų) galiojimo problema, reformų projektai Seimuose, išdo ir mokesčių klausimai, Lenkijos-Lietuvos teisių kolizija (nuo antagonizmų iki sulyginimo 1697 m.), atskirų Lietuvos dignitorių (Radvilų, Sapiegyų, Pacų) ir jų klientūros vaidmuo, didikų grupuočių politinė konfrontacija, santykiai su lokaliniais

³⁰ Wisner H. *Konwokacja Wileńska // Czasopismo prawno-historyczne. 1968, T. XX, Z. 2.*

³¹ Rachuba A. *Wielkie...*, p. 189.

bajorų parlamentarizmu (seimeliais), *liberum veto* teisės praktika. Lenkų istorikų dėmesys atskirų Seimų istorijai, virtęs gausiu monografijų kiekiu (iš 92 XVII a. Seimų pavyko suregistruoti 42 Seimams skirtas studijas)³², neatkleidžia Lietuvos parlamentarų „kiekybinio paveiklo“ (atstovų skaičius), nekaltant jau apie kokybinį (atstovų veiklą), tačiau suteikia neblogų pradinį duomenų imtis tokio tyrimo: išryškina aštriausias Seimuose svarstytas problemas, dažnai pateikia senatorių (taip pat LDK) sąrašus, nurodo šaltinius. Tokie tyrimai vertingi tuo, jog dažnai Seimų veiklą pristato vos ne dienomis, dienoraštinio principu, todėl aprašytų įvykių sraute belieka ieškoti Lietuvos atstovų balso.³³ Deja, ne visose Seimų monografijose pateikiami dalyvavusių parlamentarų sąrašai,³⁴ juolab nė vienoje nėra parlamentarų biogramų, be to, nežiūrint svaraus lenkų politinės istorijos tyrinėtojų įdirbio, daugiau kaip pusė XVII a. Seimų iš vis nėra paliesti tyrinėtojo plunksnos. Svarbia tyrimo problema laikytina ir Seimų dienoraščių prieinamumas, nes iki šiol publikuoti yra tik trijų Seimų (1672-1674 m.) dienoraščiai. „Lietuviškasis“ ATR parlamentarizmo aspektas įžvelgtinas ir kituose darbuose, nagrinėjančiuose dažniausiai vidinius klausimus, tačiau teikiančiuose svarbių duomenų apie Lietuvos atstovų dalyvavimą, kuriant atstovo Seime priešais tekstą XVII a. antroje pusėje, jų vaidmenį politinėse didikų-monarcho tarpusavio intrigose, lietuvių iniciatyvas, trukdant Seimų nutarimų priėmimui ir pan.³⁵ Seimų asmenybių kontekste daugiausiai svarstytas senato-

³² Matwijow M. *Ostatnie sejmy przed abdykacją Jana Kazimierza 1667 i 1668*. Wrocław, 1992; Byliniski J. *Dwa sejmy z roku 1613*. Wrocław, 1984; Pietrzak J. *Po Cesorze i podczas wojny chocimskiej. Sejmy z lat 1620 i 1621*. Wrocław, 1983; Filipezak-Kocur A. *Sejm zwyczajny z r. 1629*. Warszawa-Wrocław, 1979.

³³ Cieselski T. *Sejm brzeski 1653 r.* Toruń, 2003; Ochmann-Staniszevska S., Staniszevski Z. *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy // Prawo-doktryna-polityka*. Wrocław, 2000, T. 1-2.

³⁴ Czaplinski. *Dwa sejmy w roku 1652*. Wrocław, 1955.

³⁵ Ochman-Staniszevska S. *Przysięga marszałka posełskiego na sejmach lat 1648-1668 // Czasopismo prawno-historyczne*. 1995, T. XLVII, Z. 1-2; Kolodziej R., „Zwada wileńska” w 1636 r., *Z badań nad Rzeczypospolitą w czasach nowożytnych*, red. Matwijowski K. Wrocław, 2001; Wasilewski T. *Litewskie rady senatu w XVII wieku // Studia z dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Wrocław, 1988.

rių klausimas. Pažymėtinas Ježio Maronio darbas apie Jono III Sobieskio laikų senatorius, kuriame pateikta 166 pasaulietinių ir dvasinių senatorių (32-Lietuvos) dalyvavimo ir nedalyvavimo minimo laikotarpio Seimuose statistinė lentelė.³⁶ Zigmanto Vazos laikų Seimuose posėdžiavusiems Vilniaus dignitoriams skirta V. Kačorovskio studija.³⁷ Lietuvos senatorių Seimuose aspektus iš esmės nagrinėjo J. Seredyka ir H. Lulevičius.³⁸

Kokius svarbius aspektus, be įprastinių biografinių duomenų, laikytume reikalingais asmens biogramoje? Išskirtume keletą parlamentarų duomenų bazės komponentų, – tai turtinė padėtis ir socialinis statusas – turimos žemėvaldos apimtis, apsprendusi galimybę užimti urėdus (dalyvavimas seiminėje veikloje netrukė užimti vykdomosios valdžios postų. Aptariamam laikotarpiu valdžių padalijimo principo nebuvimas dar buvo norma), socialinė padėtis (bajoras, dvasininkas ar miestietis) buvo vieni svarbiausių veiksnių luominio parlamentarizmo epochoje. Deja, parlamentarų socialinės sudėties tyrimai netgi Lenkijoje labai reti.³⁹ Toliau – religinė priklausomybė ir jos kaita – išpažįstama religija ir konversijos problemos. Tai vėlgi svarbu dėl epochos specifikos – bažnyčios ir valstybės atskyrimo principo nebuvo iki jėzuitų ordino panaikinimo; religinių kovų laikmečio (reformacijos-kontrreformacijos konflikto) atmosfera; dažnas konfesinių disidentų klausimas Seimuose⁴⁰; glaudus luominių privilegijų ir teisių santykis su išpažįstama

³⁶ Maroń J. *Senatorowie na sejmach za Jana III Sobieskiego, Z przeszłości Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych*, red. Matwijowski K., Rok B. Wrocław, 1998.

³⁷ Kaczorowski W. *Biskupi, wojewodowie i kasztelanowie wileńscy na sejmach panowania Zygmunta III Wazy // Wilno-Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur*. Białystok, 1992.

³⁸ Lulewicz H. *Spoleczno-polityczna elita Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1640-1655*. Warszawa, 1982 (daktaro disertacijos mašinraštis Varšuvos universiteto bibliotekoje); Seredyka J. *Parlamentarzyści drugiej połowy panowania Zygmunta III Wazy*. Opole, 1989.

³⁹ Dworzaczek W. *Skład społeczny wielkopolskiej reprezentacji sejmowej w latach 1572-1655 // Roczniki Historyczne*. 1957, T.XXIII.

⁴⁰ Wołoszyn W. *Problematyka wyznaniowa w praktyce parlamentarnej Rzeczypospolitej w latach 1648-1696*. Warszawa, Semper, 2003; Kozak E. *Walka kalwinów żmudzkich o zachowanie praw politycznych (1668-1669) // Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. 1987, T. XXXII.

religija, taip pat svarbus priklausymas apibrėžtai grupei. Dera pastebėti, jog politinių grupuočių šiuolaikinių partijų prasme XVII a. nebuvo, frakcinių darinių Seime – taip pat. Tačiau įmanoma atskirų Seimų veikloje nustatyti neformalaus pobūdžio parlamentinius sambūrius – karaliaus, didikų giminių, disidentų grupuotes ar grupuotes, kurioms įtaką darė svetimoms valstybės (Brandenburgas, Austrija, Prancūzija). Ypač tai būdinga XVII a. antrosios pusės Seimams.⁴¹ Labai svarbu parlamentaro politinės veiklos rezultatyvumas – asmeninis indėlis LDK suvereniteto apsaugojimo raidoje (pvz., kova dėl Seimų vietos perkėlimo į LDK teritoriją ar dėl mokesčių bei visuotinio šaukimo prievolės taikymo), svarbių parlamentinių pareigybių atlikimas (buvimas senatoriumi ar Seimo maršalka), įtaka parlamentarizmo krizės apraiškoms. Pastarasis reiškinys ypač charakteringas XVII amžiuje, kadangi ne visi Seimai, į kuriuos buvo susirenkama, tęsdavosi numatytą laiką. Pavyzdžiui, nors 1688 m. valdovas Jonas III Sobieskis sušaukė Seimą Gardine, jis išsiskirstė dar neišrinkus vadovo. Panašiai nerezultatyvūs buvo 1637, 1639, 1665 m. Seimai, kuriems pirmininkavo būtent LDK atstovai⁴². Svarbu nustatyti, kiek Lietuvos parlamentarų veikla prisidėjo prie destruktiviosios *liberum veto* teisės praktikavimo Seimuose, ir apskritai jų vaidmenį legislatyvinėje srityje. Nors derėtų nepamiršti, kad įstatymų (konstitucijų) priėmimas tuometiniame politiniame mentalitete nelaikytas pagrindine Seimo funkcija. Parlamentaro esminė pareiga buvo „ginti teises ir laisves“.

d) XVIII amžiaus pirmoji pusė

XVIII a. pirmoje pusėje parlamentinis LDK gyvenimas patyrė krizę. Viešpataujant didikams susilpnėjo bendrojo Seimo vaidmuo. Karaliaujant Augustui II bei Augustui III, vyko Šiaurės karas, kilo badas bei maras, vėliau, po Augusto II mirties, prasidėjo kovos dėl sosto, o valdant Augustui III tęsėsi Čartoriskų bei Potockių giminių konfliktas, vyravo politinė anarchija.

⁴¹ Czaplinski W. *Sejm w latach 1587-1696 // Historia sejmów polskiego. T. 1, Warszawa, 1984, p. 246.*

⁴² Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569-1763. Warszawa, 2002, p. 178-180.*

Esant neramiam politiniam šalies gyvenimui dauguma Seimų iširdavo. Nuo 1726 m. nei vienas bendras Respublikos Seimas (išskyrus 1733 m. konvokacinį, 1733 m. elekcinį, 1733 ir 1734 m. karūnacinius (renkant Stanislovą Leščinskį bei Augustą III) bei 1736 m. pacifikacinį) nepasibaigė konstitucijų priėmimu⁴³. Pagal V. Konopčinskio (W. Konopczyński)⁴⁴ bei patikslintus V. Kriegseiseno⁴⁵ duomenis, šiuo laikotarpiu sušaukti 29 Seimai, iš kurių įvyko 12, kiti išsiskirstė arba buvo nutraukti. Anot M. Jučo, Seimams nuolat yrant, paviety seimeliai sprendė ne tik vietinius ūkinius, bet ir valstybinius reikalus⁴⁶, todėl jų reikšmė išaugo. Seimeliai rodė bajoriškos demokratijos gyvybingumą, juose vyravo vidutinioji bajorija⁴⁷.

XVIII a. pirmojoje pusėje įvyko 1704 m. Varšuvos, 1706 m. Sandomiro, 1715 m. Tarnogrodo, 1733 m. Varšuvos ir 1734 m. Dzikovo generalinės Abiejų Tautų Respublikos konfederacijos⁴⁸. LDK kildavo atskiros konfederacijos, vėliau susijungdavusios su Lenkijos generalinėmis konfederacijomis. XVII–XVIII a. sandūroje įvyko Sapiėgų viešpatavimą LDK nutraukusi 1700 m. Valkininkų konfederacija, kuri veikė tik LDK. Visos konfederacijos prasidėdavo nuo paviety ir vaivadijų, vėliau susijungdavo į vieną bendrą Generalinę konfederaciją. Pasiuntiniai į šias konfederacijas laikytini parlamentarais. Tai, kad konfederacijų metu buvo ignoruojama veto teisė, nepažeidžia jos, kaip parlamentarizmo institucijos, principų. 1733 m. spalio 3 d. Augusto III grupuotės konfederatai, remiami Rusijos kariuomenės, pirmą kartą istorijoje sukūrė konfederaciją ne „iš apačios“, o „iš viršaus“, be vaivadijų ir paviety seimelių pritarimo. Tiesa, pasiremdami Augustui III palankiu Nau-

⁴³ Kurek J. *Parlamentarzyści za Augusta II i Augusta III Sasów // Parlamentarzyści Polscy od XVI do XX wieku. Stan badań i postulaty. pod redakcją Jana Sreedyki i przy współdziałaniu Doroty Karpiejs-Schreiber. Opole, 1999, s. 50.*

⁴⁴ Konopczyński W. *Chronologia sejmów polskich, 1493-1793. Kraków, 1948, s. 160-165.*

⁴⁵ Kriegseisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku). Warszawa, 1995, p. 202-205.*

⁴⁶ Jučas M. *Socialinės ir politinės problemos Lietuvos paviety seimeliuose // Lietuvos istorijos metraštis. 1973, p. 22.*

⁴⁷ Jučas M. *Lietuvos ir Lenkijos unija: (XIV a. vid. - XIX a. pr.). Vilnius, 2000, p. 296.*

⁴⁸ Stanek W. *Konfederacje generalne koronne w XVIII wieku. Toruń, 1991, s. 30-31.*

garduko pavieto seimelio nutarimu⁴⁹, konfederacijos organizatoriai siekė sudaryti įvaizdį, jog konfederacija kilo „iš apačios“. Nors šios konfederacijos dalyviai buvo nerenkami, arba renkami, bet nepaklusę savo vaivadijų bei pavietų seimelių instrukcijoms, karūnaciniam Seime (kuris buvo susirinkęs prieštaraujant Respublikos teisei) jie visgi atstovavo tam tikros dalies bajorijos interesams. Sudėtingas ir Valkininkų konfederacijos klausimas, neišaiškinti, kas ji buvo – ar tiesiog bajorijos susidorojimas su politiniais priešininkais Sapiegomis, ar teisiškai užfiksuotas aktas. Anot A. Šapokos, 1700 m. konfederacinio sambūrio metu bajorija atstovavo beveik visiems LDK pavietams ir kalbėjo viso krašto vardu⁵⁰. Nespausdintoje studijoje apie bajorijos vidaus kovas jis pateikė ir konfederacijos dalyvių sąrašą⁵¹.

Konvokacijų klausimas nėra aiškus. LDK parlamentarizmo tyrinėtojas A. Rachubos teigimu, nuo 1671 m. LDK konfederacijos nebuvo šaukiamos. 1705 m. buvo bandymas ją surengti (Mykolo Gervazijaus Višnioveckio pastangomis) ir siųsti pasiuntinius, bet jis nepavyko⁵². Beje, A. Šapoka mini, jog XVIII a. Seimų suirutės laikais LDK Vyriausiojo Tribunolo institucija kartais netgi atlikdavo kai kurias parlamentarizmo funkcijas – pavyzdžiui, siųsdavo pasiuntinius pas karalių dėl LDK reikalų⁵³, tačiau to nepakanka, kad LDK Tribunolo pasiuntinius laikytume parlamentariais, kadangi LDK Vyriausiasis tribunolas niekad neturėjo teisinio parlamentarizmo institucijos statuso.

Parlamentarų sąrašai randami to meto archyvuose bei spausdintuose, arba vėliau publikuotuose oficialiuose šaltiniuose: Seimų ar konfederacijų dienoraščiuose, seimelių instrukcijose. V. Konopčinskio Seimų chronologiniame sąrašė nurodyta dienoraščių saugojimo vieta (daugumą jų yra už Lic-

⁴⁹ *Ibid.*, s. 13-14.

⁵⁰ Šapoka A. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų unijos*. Kaunas, 1938, p. 52.

⁵¹ Šapoka A. *Naminės kovos Lietuvoje XVII amž. gale ir XVIII amž. pradžioje*. Kaunas, 1929, MAB RS, t. 233, b. 109

⁵² Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569-1763*. Warszawa, 2002 s. 280-281.

⁵³ Šapoka A. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų unijos*. Kaunas, 1938, p. 61.

tuvos ribų)⁵⁴, autorius paskelbė 1746 bei 1748, 1750 m. Seimų dienoraščių⁵⁵. Seimo nutarimų rinkinyje užfiksuoti asmenys, pasirašę po priimtomis konstitucijomis⁵⁶. Pavyko aptikti rankraštinius 1733 m. konvokacinio, elekcinio Seimų⁵⁷, 1734-1736 m. Respublikos Seimų bei konfederacijų dienoraščių⁵⁸. Renkant Abiejų Tautų Respublikos valdovais Augustą III bei Stanislovą Leščinskį⁵⁹, balsavusiųjų sąrašai irgi buvo sudaryti ir atspausdinti. 1700 m. Valkininkų bei 1734 m. Vilniaus⁶⁰ konfederacijos pasiuntinių sąrašai pateikti išspausdintuose konfederacijos aktuose. Kai kurios šio laikotarpio seimelių instrukcijos publikuotos Vilniaus archeografinės komisijos aktuose⁶¹. R. Mienickio publikuotame 1710 m. Varšuvos Laisvosios tarybos dienoraštyje parlamentarų sąrašo nėra, bet pateiktos pasiuntinių instrukcijos⁶². Minsko vaivada Kristupas Zaviša⁶³ savo atsiminimuose paskelbė 1693-1721 m. Seimų dalyvių sąrašus. Vis dėlto šiais šaltiniais negalima absoliučiai pasitikėti, duomenys turi būti tikrinami. XIX a. pirmoje pusėje K. Jaročovskis paskelbė keletą Seimų dienoraščių iš 1703, 1722, 1726, 1730, 1732, 1733 m. su pasiuntinių sąrašais⁶⁴. A. Pavinskis paskelbė 1726 m. Seimo die-

⁵⁴ Konopczyński W. *Chronologia sejmów polskich, 1493-1793*. Kraków, 1948, s. 160-165.

⁵⁵ Konopczyński W. *Dzienniki sejmowe z wieku XVIII. T. 1-3*, Warszawa, 1911-1937.

⁵⁶ *Volumina Legum, Petersburg, 1884, t. 6*.

⁵⁷ *Acta interregni, MAB, RS, f. 9, b. 144*.

⁵⁸ *MAB, RS, f. 148, b. 123*.

⁵⁹ 1733 VIII 03, *Sufragia wojewódstw i ziem Koronnych i W. X. Litewskiego zgodne na najjaśniejszego Stanisława Pierwszego obranego [...]*, *Vilniaus Universiteto bibliotekos retų spaudinių skyrius, sign. IV-15196*.

⁶⁰ *Konfederacja Generalna województw y powiatów prowincji Wielkiego Xięstwa Litewskiego [...] uczyniona w Wilnie r. 1734. Miesiąca aprila 5 dnia*.

⁶¹ *Акты издаваемые Виленскою Археографическою Комиссиею для разбора древних актов. Вильна, 1870, т. 4; 1875, т. 8*.

⁶² *Dziarjusz Walnej Rady warszawskiej z roku 1710*. Wyd. Mienicki R., Wilno, 1928.

⁶³ *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego. (1666-1721)*. Wydanie z oryginalnego rękopisu i opatrzonę przypisaniami przez Juliana Bartoszewicza. Warszawa, 1862, s. 174-360.

⁶⁴ *Tęki Gabryela Junoszy Podoskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego*. Wyd. Jaročowski K., Poznań, 1854-1856, T. 1-4.

noraštį⁶⁵. V. Konopčinskio paskelbtuose 1746 bei 1748 m. Seimo dienoraščiuose yra ir minėtųjų Seimų dalyvių sąrašai⁶⁶. P. Smolarekas paskelbė Varšuvos Laisvojo Seimo 1701–1702 m. pasiuntinių sąrašą⁶⁷. Trakų seimelio pasiuntinių sąrašus skelbė A. Zakrzewskis⁶⁸; H. Palkij paskelbė pasiuntinių į 1736 bei 1738 m. Seimus sąrašą⁶⁹. Apie pasiuntinių į Seimą aktyvumą galime spręsti pagal pasisakymų skaičių Seime bei jų turinį, tačiau tai galime nustatyti tik turėdami Seimų dienoraščius.

Biogramose svarbu nustatyti ir apie ką kalbėjo pasiuntiniai Seimų metu, ar jie vykdė savo seimelių instrukcijų nuostatas, ar kovojo už LDK savarankiškumą. Mūsų manymu, tai turėtų skirtis nuo kito LDK laikotarpio parlamentarų biogramų struktūros. Žymesniems šio laikotarpio parlamentarams, padariusiems didesnę įtaką LDK istorijos raidai (tarkime, M. Matuševičiui, K. Reitanui, M. K. Radvilai-Žuvele ir kitiems), galėtų būti skirtos didesnės biogramos.

e) XVIII a. antroji pusė

Lenkų istorikas R. Laševskis, išskirdamas svarbiausius XVIII a. parlamentarizmo raidos etapus, akcentavo tris esminius lūžius: 1) 1764–1768 m.; 2) 1788–1792 m.; 3) 1793 m. Du pirmieji, apibrėžiantys pirmojo etapo trukmę, susiję su radikaliomis reformomis, kurios galutinai buvo įteisintos Ketverių metų Seimo nutarimuose. Trečiasis lūžinis momentas, tyrinėtojo įvardytas dekadentiškuoju, ne tik užbaigė antrąjį etapą, bet ir gali būti tiesiogiai siejamas su Gardino Seimo nutarimais⁷⁰. Kadangi LDK parlamentarizmo

⁶⁵ *Teki Pawińskiego. T. I-IV, Warszawa, 1900.*

⁶⁶ *Konopczyński W. Dyariusze sejmowe z wieku XVIII. T. 1, Warszawa, 1911, s. 300-307; T. 2, Warszawa 1912, s. 233-242.*

⁶⁷ *Diariusz Sejmu Wąlnego Warszawskiego 1701-1702. Wydal przedmową i przypisami opatrzył P. Smolarek, Warszawa 1962, s. 349-355.*

⁶⁸ *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI-XVIII w. (ustrój i funkcjonowanie - sejmik trocki). Warszawa, 2000.*

⁶⁹ *Palkij H. Sejmy 1736 i 1738 roku. U początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej. Kraków, 2000, s. 217-228.*

⁷⁰ *Laszewski R. Sejm Polski w latach 1764–1793: studium historyczno-prawne. Warszawa-Poznań, 1973, s. 156. 1792–1793 m. laikotarpį analogiškai vadina ir A. Lityńskis, žr.: *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy, Katowice, 1988, s. 171.**

istorijoje specifinių, galinčių iš esmės pakeisti pasiūlytą periodizaciją, faktų neturime, derėtų taikyti minėtąją periodizaciją.

Norint išryškinti XVIII a. antrosios pusės parlamentarizmo istorijos specifiką, neužtektų pateikti tik apibendrinto apibūdinimo, kad šiame laikotarpyje pastebimos parlamentarizmo atgimimo apraiškos, o su tuo tiesiogiai susijęs ir ATR Seimo kompetencijos išaugimas⁷¹. Vertėtų išskirti ir šį reiškinį nulėmusias tendencijas: politinių teisių išsaugojimas tik sėsliesiems bajorams; seimelių kompetencijos ir galimybių tiesiogiai daryti įtaką Seimų darbui apribojimas, o kiek vėliau ir visiškas vienbalsiškumo principo ir *liberum veto* panaikinimas Seimo bei seimelių posėdžiuose; Senato vaidmens apribojimas ir Atstovų rūmų vaidmens išaugimas; trečiojo Seimo luomo – valdovo pašalinimas iš Seimo (nuo 1791 m. galime kalbėti apie konflikto *inter maiestatem ac libertatem* pabaigą); vykdomosios valdžios rinkimų ir kontrolės perleidimas Seimo kompetencijai; specialiųjų Seimo komisijų atsiradimas ir pan. Tad po 1764 m. palaiptui ATR Seimas, žvelgiant į jo kompetencijos ir funkcionavimo pokyčius, tapo modernaus parlamento prototipu⁷².

Vieną iš svarbiausių veiksmų, nulėmusių XVIII a. antrosios pusės parlamentinio gyvenimo specifiką, norėtųsi paminėti atskirai. Tai konfederaciniai Seimai, kurių nuo 1764 m. iš 14 įvykusių buvo net 9. Todėl, matyt, neatsitiktinai R. Laševskis Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo laikotarpi linkęs vadinti parlamentinės konfederacijos laikotarpiu⁷³. Šio reiškinio atsiradimo priežastys historiografijoje nurodomos net kelios, – tai noras užkirsti kelią Seimų išardymams taikant *liberum veto*, Seimo veiklos sutvarkymas 1764 ir 1768 m. regulaminomis ir, galiausiai, parlamentarų politinės kultūros išaugimas⁷⁴. Su konfederaciniais Seimais atsiranda ir konfederaci-

⁷¹ Michalski J. *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta // Historia Sejmu Polskiego. Warszawa, 1984, T. 1, s. 350.*

⁷² Laszewski R. *Sejm Polski w latach 1764–1793... p. 160–161.*

⁷³ *Ten pat.*, p. 83, 87–88, 154.

⁷⁴ *Ten pat.*, p. 154.

jų maršalkos, kurie paprastai tapdavo ir Seimo maršalkomis. Tačiau žinant, kad dažniausiai konfederacijos buvo sudaromos atskirai Lenkijai ir LDK, palaipsniui pradėtas kelti klausimas dėl dviejų konfederacijoms atstovaujančių Seimo maršalkų būtinybės. Bene pirmą kartą tokį klausimą iškėlė Antanas Tyzenhauzas dar 1764 m. karūnaciniame Seime, o nuo 1767 m. šis reikalavimas virto realybe. Nuo šių metų visuose konfederaciniuose Seimuose, išskyrus 1793 m. Gardino Seimą, šalia Lenkijos buvo renkamas ir LDK maršalka, tačiau faktiškai jo vaidmuo buvo tik antraeilis⁷⁵. Tad šio laikotarpio naujovė – konfederaciniai Seimai, neabejotinai atvėrė kelią reformoms, tačiau nereikėtų užmiršti, kad juose gimė ne tik reformų projektai, bet buvo patvirtinti ir ATR pirmieji du padalijimai⁷⁶. Tai tik paryškina šios epochos prieštaravimus, kurių buvo visuose gyvenimo sferose.

Identifikuojant XVIII a. LDK parlamentarus, svarbiausias dėmesys kreiptinas į bendruosius ATR Seimus. Tiesa, pastarieji dažnai buvo išardomi, tačiau pasiuntinio išrinkimas seimelyje, jo nuvykimas į Seimą, nors daugeliu atveju, ypač Saksų valdymo laikotarpiu, buvo tik formalus ir trumpalaikis epizodas, tačiau neabejotinai fiksuotinas faktas. XVIII a. tampa ypač svarbus ATR politinio, taip pat ir parlamentinio, gyvenimo faktas – konfederacijų veikla. Šios institucijos veiklos praktika ignoravo *liberum veto* taikymo principus ir visi klausimai buvo sprendžiami balsų dauguma. Tačiau sudarant LDK parlamentarų biogramas, dėmesys kreiptinas tik į generalinių konfederacijų, kuriose buvo gerokai ryškesni parlamentarizmo požymiai, veiklą. Vietinių konfederacijų, kaip ir pavietų seimelių veikloje, gerokai ryškesnis buvo bajoriškosios savivaldos veiksnys, be to, turint omenyje perdėm vidinio pobūdžio epizodus, nuo minėtų institucijų sudarant LDK parlamentarų žodyną reikėtų paprasčiausiai atsiriboti. Tad svarbiausios XVIII a. parlamentinės institucijos, į kurių veiklą turi būti sutelkiamas didžiausias dėmesys rengiant LDK parlamentarų žodyną yra: 1) ATR bendrieji Seimai ir 2) generalinės LDK konfederacijos.

⁷⁵ *Ten pat*, p. 88–89.

⁷⁶ *Ten pat*, p. 162.

1750–1793 m. laikotarpiu buvo sušaukti 23 ATR Seimai, 14 iš jų baigė savo darbą priimdami konstitucijas (1764 m. konvokacinis, 1764 m. elekcinis, 1764 m. karūnacinis, 1767–1768, 1773–1775, 1793 m. ekstraordinariniai, 1766, 1776, 1778, 1780, 1782, 1784, 1786, 1788–1792 m. ordinariniai), 7 buvo išardyti (1750, 1761 m. ekstraordinarinis, 1752, 1754, 1756, 1758, 1760, 1762 m. ordinariniai), 2 išsiskirstė nepradėję konstruktyvaus darbo (1756, 1768 m. ordinariniai)⁷⁷. Kadangi XVIII a. antroji pusė įnešė nemažai pasikeitimų, vertėtų aptarti ir Seimo sudėties pokyčius (arba parlamentarų skaičių). Atstovų rūmuose iki 1768 m. buvo 232, o 1768–1772 m. – 236, 1775–1788 m. – 177 pasiuntiniai⁷⁸. Nepaisydama teritorinių praradimų ir kintančio administracinio-teritorinio suskirstymo, LDK išsaugojo 48 pasiuntinius (1775 m. panaikinus prarastas Vitebsko ir Mstislavlio vaivadijas, iš Žemaitijos nuo 1776 m. pradėti rinkti ne 3, bet 6 pasiuntiniai ir pan.)⁷⁹. 1791 m. Atstovų rūmų deputatų padidėjo iki 204, tačiau 1793 m. Gardino Seimo nutarimuose numatyta tik 108⁸⁰. Pastebėtina, kad šiuos projektus koregavo parlamentinio gyvenimo realijos. Į Ketverių metų Seimą, be iki tol išrinktų 177 pasiuntinių, 1790 m. atvyko dar 182, tad parlamentarų išaugo iki 359⁸¹. LDK atstovų taip pat padvigubėjo, o į paskutinį, 1793 m. Gardino Seimą, LDK seimeliuose buvo išrinkti 54 pasiuntiniai⁸². Senate 1768 m. buvo 153 senatoriai, o nuo 1775 m. – 158 (34 iš LDK, tačiau priskaičiuojami ir 3 Livonijos senatoriai). Akivaizdžiai didesnis Lenkijos senatorių skaičius

⁷⁷ Kriegseisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1995, s. 205–206.

⁷⁸ Laszewski R. *Sejm Polski w latach 1764–1793...* p. 45.

⁷⁹ Laszewski R. *Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanislawowskiej problemy organizacji i porządku obrad // Acta universitatis Nicolai Copernici, Prawo XV, nauki humanistyczno-społeczne. 1977, zesz. 83, s. 107–108; Kriegseisen W. Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku. Warszawa, 1991, s. 270.*

⁸⁰ Laszewski R. *Sejm Polski w latach 1764–1793...* p. 45.

⁸¹ Kowecki J. *Posłowie debiutanci na Sejmie Czteroletnim // Wiek XVIII. Polska i świat. Warszawa, 1974, s. 199.*

⁸² Šmigelskytė-Stukienė R. *Politinis realizmas ir iliuzijos: LDK bajorijos pozicijos // Darbai ir dienos. 2004, T. 37, p. 77.*

nei LDK nuolat skatino klausti dėl pastarųjų padidrinimo. Buvo siūloma į Senato sudėtį įtraukti LDK pavičių maršalkas ir pan. LDK senatorių skaičiaus padidrinimo projektai buvo pristatyti 1776, 1782, 1784, 1788–1792, 1793 m. Seimuose, tačiau taip ir nesurado platesnio atgarsio ir palaikymo⁸³.

XVIII a. antrojoje pusėje buvo sudaromos ir LDK generalinės konfederacijos. Nors pastarųjų, kaip savarankiškų LDK darinių veikla išsamiau dar tik pradedama tirti⁸⁴, tačiau bendricijų veiklos kontūrai jau aptarti bendrame Lenkijos politinio gyvenimo kontekste. Tad LDK atstovų reikėtų ieškoti ir fiksuoti jų dalyvavimą 1764, 1767, 1768–1772, 1792–1793 m. LDK generalinėse konfederacijose⁸⁵. Šios institucijos atstovų skaičius teisiškai nebuvo reglamentuotas ir priklausydavo nuo konkretaus scimelio pozicijos, tad priklausomai nuo vietos ir laiko neabejotinai kito. Tačiau pastaruoju metu skelbiami LDK konfederacijų dalyvių sąrašai (pvz.: 1792–1793 m. konfederacijos⁸⁶) palengvina šią užduotį, o duomenys apie konfederatus sėkmingai gali būti naudojami sudarant parlamentarų biogramas.

1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos VI skyriuje buvo teigiama, kad „seimeliuose išrinkti atstovai įstatymų leidyboje ir bendruose tautos reikaluose pagal šią Konstituciją turi būti laikomi visos tautos atstovais, kuriems išreikštas visuotinis pasitikėjimas“⁸⁷. Tačiau tokia nuostata buvo tik Švietimo epochos ar XVIII a. antrojoje pusėje valstybėje vykdytų reformų padarinys, kuris sudarė sąlygas šiuolaikinės parlamentaro sampratos atsiradimui. Iki 1791 m.

⁸³ Laszewski R. *Sejm Polski w latach 1764–1793...* p. 64.

⁸⁴ Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*. Vilnius, 2003.

⁸⁵ Karvelis D. *1764 metų Vilniaus generalinė konfederacija // Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*. 1996, T. XXXIV, p. 57–75; Dolinskas V. *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*. Vilnius: Vaga, 2003, p. 130–153, 157–343, 489–600; žr. 16 nuorodą.

⁸⁶ Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla...* p. 265–269.

⁸⁷ 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Vertė ir sudarė E. Raila. Vilnius: Vilniaus Dailės akademijos leidykla, 2001, p. 24–25.

gegužės 3 d. Konstitucijos parlamentaras (tiksliau, seimelio pasiuntinys ar atstovas) Seime atstovavo savo pavietą ar vaivadiją, savo seimelį, kitaip tariant buvo vienas iš partikuliarumo elementų centrinėje valstybės institucijoje⁸⁸. XVIII a. pirmojoje pusėje politinėje publicistikoje (Stanislovas Duniņas Karvickis, Stanislovas Leščėinskis ir kt.) dar nebuvo keliami mintis apie pasiuntinių instrukcijų panaikinimą. Bene pirmą kartą ši mintis iškelta Stanislovo Konarskio darbuose. Čartoryskių politinėje programoje matome siekius apriboti seimelių pasiuntinių instrukcijų vaidmenį, tai buvo įgyvendinta 1764 m. konvokaciniame Seime. Šio Seimo Konstitucija buvo panaikinta pasiuntinio priesaika instrukcijai, ir nors tai nepadarė didelės įtakos parlamentinei praktikai, tačiau negalėjo neatsiliepti to meto realijoms⁸⁹. Kaip pastebėjo Henrikas Olševskis, priesaika instrukcijai įpareigodavo pasiuntinius ginti bajoriškąsias laisves ir teises bei ATR santvarką, o svarbiausia – apribodavo pasiuntinių galimybes laisvai veikti Seime⁹⁰. Todėl neabejotina, jog 1764 m. Seimo Konstitucija sukūrė prielaidas bei atvėrė kelią 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijoje įteisinto naujo požiūrio į parlamentaro statusą įtvirtinimui. Tad XVIII a. antrojoje pusėje įvykdytos reformos leidžia kalbėti apie šiuolaikinės parlamentaro sampratos užuomazgas.

XVIII a. antrosios pusės visaapimančių LDK parlamentarų sąrašų iki šiol nėra sudaryta. Apie tai nesusimąstė amžininkai bei pirmieji politinės istorijos tyrinėtojai. Pastarojo meto parlamentarizmo istorijos tyrinėtojai dar nebuvo susitelkę tokiam sistemiskam darbui, tačiau pirmieji bandymai jau atlikti, apgalvoti ir šių darbų metodiniai orientyrai. Nors pametiniai parlamentarų sąrašai buvo fiksuojami Seimų dienoraščiuose, kai kada memuaristikoje ir korespondencijoje, XVIII a. periodinėje spaudoje bei politiniuose kalendoriuose, tačiau kelis dešimtmečius apimančio išsamesnio parlamen-

⁸⁸ Plačiau žr.: Lityński A. *Status posła po Konstytucji 3 maja // Pierwsza w Europie. 200 rocznic Konstytucji 3 Maja 1791–1991. Katowice, 1989, s. 53–67.*

⁸⁹ Lityński A. *Status posła po Konstytucji 3 maja... s. 57–58.*

⁹⁰ Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763. Prawo–praktyka–teoria–programy. Poznań, 1966, s. 118.*

tarų sąrašo iki pat XVIII a. pabaigos nebuvo sudaryta. Kelis dešimtmečius apimančių sąrašų, kuriuose būtų suregistruoti XVIII a. antrosios pusės parlamentariai, iki šiol neturime. Šią spragą pastaruoju metu užpildo pasirodančios atskiriems ATR Seimams ir LDK konfederacijoms skirtos monografijos (V. Filipčako⁹¹, R. Šmigelskytės-Stukienės⁹² ir kt.). Tiesa, analogiškų studijų parengta ir anksčiau (pvz.: 1788–1792 m. Ketverių metų Seimo⁹³, 1752, 1793 m. Gardino Seimų⁹⁴ monografijos ir pan.), tačiau jose liko nemaža spragų. Vertėtų paminėti ir kitokio pobūdžio parlamentarų sąrašus, – vieno konkretaus seimelio pasiuntinių suvestines. Kol kas turime bene išsamiausiai sudaryto Trakų seimelio pasiuntinių sąrašą⁹⁵. Tiesa, pastarajame taip pat pasitaiko spragų, tačiau tokio išsamaus kito LDK seimelio pasiuntinių sąrašo 1569–1790 m. laikotarpiu iki šiol neturime. Sudaryti viską apimančią LDK senatorių sąrašą taip pat niekas nesiryžo, tačiau pastaruoju metu sulaukėme išsamių studijų, skirtų atskirų laikotarpių XVIII a. ATR Senatui⁹⁶, arba atskirų senatorių grupių tyrimams⁹⁷.

Tad norint turėti išsamų LDK parlamentarų sąrašą, reikia dar nemažai pasidaruoti ne tik identifikuojant nežinomus pasiuntinius, bet ir patikslinant istoriografijoje žinomus atvejus. Kartais net nemažos pastangos neduo-

⁹¹ Filipczak W. *Sejm 1778 roku*. Warszawa, 2000, s. 346–349.

⁹² Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla...* p. 194–241.

⁹³ Šapoka A. *Lietuva Reformų seimo metu*. Kaunas, 1936 (mašiništas), Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 233–116; Dalis šios medžiagos publikuota, žr.: Šapoka A. *Atsakingieji Lietuvos politikos vadai reformų Seimo metu // Senovė*. Kaunas, 1936, Nr. 2, p. 63–173.

⁹⁴ Konopczyński W. *Sejm Grodzieński 1752 roku*. Lwów, 1907, s. 106–108; Иловайский Д. *Гродненский сеймъ 1793 года. Последний сеймъ Речи Посполитой*. Москва, 1870, с. 266–267.

⁹⁵ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000, s. 215–235.

⁹⁶ Markiewicz M. *Rady senatorskie Augusta II (1697–1733)*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź, 1988.

⁹⁷ Ziolek E. *Biskupi senatorowe wobec reform Sejmu Czteroletniego*. Lublin, 2002.

da laukiamų rezultatų – dalies parlamentarų identifikavimas itin problematiškas, arba dėl įvairiausių priežasčių paprasčiausiai neįmanomas. Todėl LDK parlamentarų bendro bei kuo išsamesnio sąrašo sudarymas kaip tik ir yra tas išieities taškas siekiant atlikti išsamius parlamentarų biografinius tyrimus. Be parlamentarų sąrašų praktiškai būtų neįmanoma parašyti atskirų parlamentarų biogramų bei sudaryti žodyno.

Viena iš didžiausių problemų, rengiant LDK parlamentarų žodyną, yra identifikavimo keblumai. Norint to išvengti, verta pasitelkti kompleksinę šaltinių bazę: ATR Seimų konstitucijas, publikuotus ir rankraštinius Seimų dienoraščius, LDK seimelių instrukcijas, memuaristiką, korespondenciją, politinius kalendorius, periodinę spaudą ir t. t. Apsiribojant viena šaltinių grupe gerokai rizikuojama perkelti šaltiniuose pasitaikančias klaidas ir įvesti jas į istoriografinę apyvertą. O įvairaus pobūdžio klaidų ir netikslumų šaltiniuose tikrai esama. Vienas iš svarbiausių šaltinių, nustatant konkretų seimelio pasiuntinį (bent jau pradinį variantą), yra seimelių instrukcijos. Čia buvo fiksuojamas pasiuntinio vardas (kai kada net keli) ir pavardė, pareigos, vadinasi, tai yra tikslūs duomenys, tačiau to negalime pasakyti apie kitas šaltinių grupes (Seimų dienoraščiai, periodinė spauda ir pan.). Tačiau ir šiais šaltiniais naudotis reikia atsargiai. Disponuojant tik seimelių instrukcijomis, ypač sudėtinga įvertinti skilusių seimelių dokumentus ir juose įvardytus pasiuntinius. Visuotinai priimtas principas pripažinti įprastoje vietoje (*in loco solito*) vykusių seimelių išrinktus pasiuntinius kai kada praktikoje taip pat buvo apeinamas. Pavyzdžiui, 1764 m. skilus prieškonvokaciniam Vilniaus seimeliui, pirmiausia susirinko Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio šalininkai, išrinkę į Seimą pakamarį Joną Horainą ir stalininką Kristupą Giedraitį, tačiau pasibaigus seimeliui, 3 val. po pietų, į tą pačią vietą susirinko LDK pastalininko Ignoto Paco šalininkai⁹⁸. Čia pasiuntiniais išrinkti pats Pacas ir pateisėjis Jonas Monkevičius⁹⁹. Tad šią dilemą privalėjo išspręsti konvo-

⁹⁸ *Kriegseisen W. Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku. Warszawa, 1991, s. 210.*

⁹⁹ *1764 II 07 Vilniaus seimelio instrukcija, LVIA, f. SA, b. 4778, l. 384.*

kacinis Seimas, kuriame, nežiūrint į tai, kad Ignotas Pacas ir Jonas Monkevičius su kitais pasiuntiniais įteikė protestą ir kitomis priemonėmis bandė daryti įtaką galutiniam sprendimui, šie nebuvo pripažinti teisėtais Vilniaus seimelio pasiuntiniais. Tad Vilniaus seimelį atstovavo Jonas Horainas ir Kristupas Giedraitis¹⁰⁰. Analogiškais, o ir kitais atvejais, siekiant identifikuoti LDK parlamentarų, išryškėja bene svarbiausio šaltinio – Seimų dienoraščių – svarba.

Reikėtų pripažinti, kad Seimų dienoraščiai yra patikimiausias šaltinis sudarinėjant LDK parlamentarų sąrašus, be to, ko gero vienintelis, suteikiantis galimybę atskleisti atskirų parlamentarų aktyvumą (pasisakymų skaičius, dalyvavimas deputacijose ir komisijose ir pan.), Seimo maršalkos veiklą. Kai kurie, ypač XVIII a. antrosios pusės Seimų dienoraščiai gan išsamiai atspindi ne tik senatorių, bet ir pavietų pasiuntinių kalbas, fiksuojamos netgi replikos. Kai kurių Seimų dienoraščiuose (pvz., 1776 m.) buvo nurodomos ir parlamentarų apsistojimo vietos (gatvė, namo savininkas¹⁰¹ ir kt.). Tačiau ši šaltinių grupė yra problemiška dėl jų prieinamumo. Jeigu nemaža dalis XVI–II a. ATR Seimų dienoraščių jau publikuota (išskirtinos V. Konopčinskio kruopščiai parengtos publikacijos)¹⁰², o dalis jų (1764 m. konvokacinio Seimo, 1793 m. Gardino Seimo) prieinami ir internetu¹⁰³, tai daugelis XVI a. antrosios pusės – XVII a. Seimų dienoraščių išlikę rankraščiuose, be to, išsimėtę Lenkijos, Lietuvos, Rusijos ir kt. valstybių archyvuose bei bibliotekų ar muziejų rankraštyuose. Kita su Seimų dienoraščiais susijusi proble-

¹⁰⁰ 1764 m. konvokacinio Seimo dienoraštis. *Dyaryusz Seymu convocacionis Siedmio-Niedzielnego Warszawskiego zdania, Mowy, Projekta y Manifesta w sobie zawieraiący, przez Sesye zebrany R. P. 1764 w Warszawie, żr., I sesijos wykusios Gegużés 7 d. medźiagą.*

¹⁰¹ 1776 m. Seimo senatorių, ministrų ir pasiuntinių sąrašas. *Dyaryusz Seymu ordynaryinego pod związkciem konfederacui generalney oboyya narodow agituiącego się w Warszawie MDCCCLXXVI.*

¹⁰² *Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII, Dyaryusz Sejmu z r. 1748. Wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1911, T. 1; Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII, Dyaryusz Sejmu z r. 1746. Wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1912, T. 2; Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII, Dyaryusze Sejmów z lat 1750, 1752, 1754 i 1758. Wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1937, T. 3.*

¹⁰³ www.bkpan.poznan.pl

ma yra fiksuojamos informacijos fragmentiškumas. Dažnokai dienoraščiuose nurodomos tik parlamentarų pavardės arba tik užimamos pareigos, todėl šiais atvejais tenka pasitelkti kitų šaltinių teikiamą informaciją. Papildomų problemų iškyla ir norint objektyviai įvertinti parlamentarų aktyvumą. Kartais to paties Seimo skirtinguose dienoraščių variantuose fiksuojamas skirtingas vieno parlamentaro pasisakymų skaičius. Tokiais atvejais tenka pasitelkti maksimalų disponuojamų nuorašų kiekį (čia vėlgi prisimintinos V. Kopončinskio parengtų dienoraščių publikacijos, kuriose sulyginami 3-5 nuorašų tekstai, juos pateikiant išnašose)¹⁰⁴. Neužmirština ir tai, kad dalis parlamentarų nepatekdavo į Seimų dienoraščius rašančiųjų „akiratį“, kadangi buvo pasyvūs ar paprasčiausiai vėluodavo. Dažniausiai seimelių atstovai dėl jų gausumo apskritai nebuvo fiksuojami elekcinių Seimų dienoraščiuose. Tai, ko gero, nulėmė elekcinių Seimų specifika. Nors elekciniuose Seimuose galėjo dalyvauti kiekvienas bajoras (*elekcija viritim*), tačiau praktiškai vykdavo seimelio atstovai, kurių buvo gerokai daugiau, – paprastai keliasdešimt pasiuntinių (jie būdavo nurodomi seimelių instrukcijose). Tad, matyt, suregistruoti visus LDK, o juolab visos ATR pasiuntinius, kurių susidarydavo nuo kelių iki keliolikos tūkstančių, nebuvo taip paprasta.

Dar vienas svarbus šaltinis, leidžiantis identifikuoti LDK parlamentarų – tai Seimų konstitucijos, kurios yra nesunkiai prieinamos (10 Volumina legum tomų, kuriuose publikuotos visos Seimų konstitucijos). Tačiau šiuo šaltiniu galima pasinaudoti tik analizuojant sėkmingai pasibaigusį Seimų eigą.

LDK parlamentarų biogramos. Rengiant LDK parlamentarų biogramas, vertėtų atsižvelgti į jau egzistuojančius analogiško pobūdžio pasiūlymus. I. Kanievskia, iškėlusį mintį parengti ATR laikotarpio Lenkijos parlamentarų sąrašus, pasiūlė atsižvelgti į 8 svarbiausius aspektus: 1) vardą ir pavardę, herbą; 2) gyvenimo datas (jeigu sunku nustatyti, tai nurodyti vieną iš jų ar paskutinį pasiuntinio paminėjimą); 3) išsilavinimą; 4) religiją; 5) urėdą, kurį turėjo tapdamas pasiuntiniu; 6) aktyvumą Seime (pasisakymai, dalyvavimas diskusijose ir pan.); 7) užimamas pareigas ir veiklą Seimo metu (dalyvavimas

¹⁰⁴ Žr. 36 išnašą.

komisijose ir pan.); 8) Seimo metu ar po jo suteiktas pareigas (mokesčių rinkimas, diplomatinė veikla ir pan.). Taip pat siūloma prie kiekvienos biogramos nurodyti šaltinius (rankraštinius ir publikuotus) bei istoriografiją¹⁰⁵. Galima būtų pritarti šiems I. Kanievskos siūlymams, tačiau vargu ar vertėtų apsiriboti tik ATR Seimo veikla. Rengiant LDK parlamentarų biogramas reikėtų išnaudoti visas šaltinių bei istoriografijos teikiamas galimybes ir atspindėti kiek galima platesnį LDK parlamentinių institucijų veiklos spektrą. Tiriant bajoriškųjų parlamentarų biografijas, J. Kurek siūlo atsižvelgti ir į jų mąstymo būdą, veiklos motyvus, mentalitetą, kitaip tariant, susipažinti su platesniu kontekstu, tai yra parlamentaro šeima ir kasdieniais rūpesčiais¹⁰⁶. Šie pasiūlymai kaip tik ir rodo, kad I. Kanievskos pateikti kriterijai toli gražu dar nėra išbaigti ir juos vertėtų papildyti. Tačiau LDK atveju, kai parlamentarizmo istorijos tyrimų akivaizdžiai stokojama ir ne visada žinoma netgi faktografinė medžiaga, galima teigti, kad tai tik atcities tyrimų perspektyva. Kalbant apie biogramos dydį, ko gero, reikėtų laikytis vieno svarbiausių kriterijų, tai yra konkretaus parlamentaro biogramos dydį tiesiogiai susieti su jo parlamentinės veiklos trukme, įtaka politiniam gyvenimui ir pan. Mažiau žinomų pasiuntinių biogramas reikėtų pateikti apsiribojant tik svarbiausiais parlamentinės veiklos faktais. Kiek sudėtingiau bus surasti ikonografinės medžiagos, tačiau pastarojo meto publikacijos¹⁰⁷ sudaro kiek palankesnes sąlygas. Savaiame suprantama, paprasčiau bus surasti LDK senatorių nei seimelių pasiuntinių atvaizdus, tačiau neabejotina, kad pirmasis tomas, palyginti su kitais, bus mažiausiai iliustruotas.

¹⁰⁵ ATR Lenkijos parlamentarų „Sąrašas“, kurį 1999 m. planuota parengti per 2–3 metus, turėjo būti įtraukta 20 000 asmenų, žr., Kaniewska I. *Spis posłów koronnych okresu Rzeczpospolitej szlacheckiej // Parlamentarzyści Polscy od XVI do XX wieku. Opole, 1999, s. 130–131. Tačiau tokio sąrašo neturime iki šiol.*

¹⁰⁶ Kurek J. *Parlamentarzyści za Augusta II i Augusta III Sasów // Parlamentarzyści Polscy od XVI do XX wieku. Opole, 1999, s. 45.*

¹⁰⁷ *Senatorowie i posłowie Sejmu Wielkiego. Opracowanie Kowiecki J., Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1991.*

f) Vilniaus miesto atstovai Seimuose XVI-XVIII a.

XV-XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmas buvo luominis – bajoriškas, tačiau būta ir išimčių. Vienu iš specifinių jo aspektų laikytinas Vilniaus miesto pasiuntinių dalyvavimas Seimuose. Nuo 1569 iki 1791 m. LDK tik Vilniaus miestas turėjo teisę siųsti pasiuntinius į Seimus. Pagal 1791 m. balandžio 18 d. „Įstatymą dėl miestų“ tokią pat teisę įgijo Kaunas, Naugardukas, Minskas, Brestas ir Pinskas¹⁰⁸, tačiau ar ja buvo pasinaudota, nėra aišku.

1568 m. nobilitacinė privilegija suteikė Vilniui teisę siųsti du tris pasiuntinius į Seimus. Teisė suteikta ne miestui apskritai, o jo valdančiajam elitui, pirmiausia suolininkų teismui ir tarybai, taigi magistratui. Vilniaus miesto valdančiojo elito dalyvavimas Seimuose buvo išskirtinis dėl to, kad pagal bajorišką pasiuntinių į Seimą rinkimų mechanizmą jie privalėjo būti išrinkti rinkiminiuose pavietų seimeliuose. Vilniaus seimelyje vilniečiai nedalyvavo, skirtingai nei kroviečiai ar Prūsijos miestų atstovai, kurie buvo pilnateisiai atitinkamų seimelių nariai. Nepaisant to, galima teigti, kad Vilniaus miesto atstovų dalyvavimas Seimuose, generalinėse konfederacijose buvo specifinis, nepilnavertis, tačiau teisiškas. Vilniaus miesto magistrato atstovai buvo renkami specialiose sesijose, gaudavo raštiškas instrukcijas, o grįžę pateikdavo ataskaitą. Jie visuomet tituluoti pasiuntiniais¹⁰⁹.

Pažymėtina ir tai, kad pagal 1646 m. komisarų teismo sprendimą siųsti į Seimus vieną atstovą gavo teisę ir vilniečių Pirklių bendrija, kuri miesto savivaldoje svariai atstovavo šioje įtakingoje organizacijoje susibūrusius miesto pirklius. Pažymėtina, kad „pirklius“, o ne visą bendruomenę. Pirklių bendrijos atstovai Seime būdavo ir anksčiau, pavyzdžiui, jau 1632 m. elekciniame Seime dalyvavo Pirklių bendrijos valdybos nariai Vilhelmas Engelbrechtas ir Kazimieras Digonis¹¹⁰. Teisės aktai bei praktika liudija, kad šie

¹⁰⁸ Lowmiańska M. *Udział Communitatis Mercatoriae w samorządzie wileńskim // Lituanica - Slavica Posnaniensis. Studia Historica. Poznań, 2003, s. 87, nuor. 70.*

¹⁰⁹ Ragauskas A. *Vilniaus miestiečių valdančiojo elito dalyvavimas seimuose XVII a. antroje pusėje // Lituanistica. 1998, Nr. 4 (36), p. 18-40.*

¹¹⁰ Lowmiańska M., *min. veik., s. 84-92.*

atstovai turėjo veikti kartu su magistrato atstovais. Galima pasakyti ir dar aiškiau: jie įėjo į magistrato delegacijos sudėtį, nors ir turėjo atskiras instrukcijas. Tai gana logiška, nes 1646 ir 1647 m. komisarų teismo sprendimai nesuteikė Vilniui papildomos pasiuntinio vietos, o tik nurodė, kad prie dviejų magistrato pasiuntinių turi būti „pridėtas“ trečiasis iš bendrijos, liepiama, kad magistrato pasiuntiniai jį „priimtų“¹¹¹. Taigi, tai buvo padaryta magistrato sąskaita. Pirklių bendrijos pasiuntinio kelionė irgi turėjo būti apmokėta iš miesto iždo.

Nustatyti, kokiuose Seimuose ir kokie Vilniaus miesto pasiuntiniai dalyvavo nėra lengva. Dėl šaltinių trūkumo dažnai neįmanoma pasakyti, ar Seime iš viso nebuvo dalyvauta, ar tik neišliko apie tai duomenų. Daugelis XVII-XVIII a. Pirklių bendrijos pasiuntinių į Seimus jau yra suregistruoti. Preliminarus jų skaičius siekia iki 40 asmenų¹¹². Skaičius palyginti nedidelis todėl, kad dalyvauta ne visuose Seimuose, be to, labai dažnai tas pats asmuo pasiuntinio funkcijas vykdavo kelis kartus. 1662-1702 m. magistrato pasiuntinių skaičius svyravo nuo 1 iki 3. Kai kurie pasiuntiniai Seimuose dalyvavo nuo 1 iki 14 kartų. Ypač gausiai dalyvauta elekcinuose ir karūnacinuose Seimuose. Kaip antai, 1632 m. elekciniam Seime buvo 6, 1764 m. karūnaciniam – 5 pasiuntiniai.

LDK parlamentarų žodyno rengimas leidžia kitokiu kontekstu pažvelgti į išlikusius duomenis, pirmiausia instrukcijas, palyginti Vilniaus miesto dalyvavimo Seimuose kokybę su bajoriškaisiais parlamentarais, pasekti jo raidą.

Išvados

Apie žodyno reikšmę jau buvo kalbėta. Pažymėtina, kad šis turėtų suregistruoti visus galimus išsiaiškinti parlamentarai ir pateikti kaip įmanoma išsamesnes, objektyvesnes žinias apie juos, ypač apie parlamentinę veiklą.

¹¹¹ Taip pat žr. 1665 m. susitarimą, plg. Lowmianska M., *ten pat.* s. 86, nuor. 86; s. 87.

¹¹² Lowmianska M., *op. cit.*

Žodynas turėtų padėti geriau suvokti LDK parlamentinės sistemos specifiką, atverti platesnes galimybes gautus duomenis lyginti su Lenkijos bei Vakarų Europos valstybių analogiškais parlamentinės praktikos pavyzdžiais.

Žodyno duomenys turėtų svariai prisidėti prie XV–XVIII a. Lietuvos politinio ir parlamentinio elito tyrimų, sudaryti sąlygas naujų metodų, pirmiausia prozopografinio – kolektyvinės biografijos metodo taikymui bei atitinkamiems tyrimų rezultatams pasiekti.

Nustačius maksimalų LDK parlamentarų skaičių, išsiaiškinus jų parlamentinės karjeros „laiptelius“, socialinį statusą ir kitus niuansus, galima bus geriau suvokti LDK parlamentinės sistemos specifiką, atsivers platesnės galimybes gautus duomenis lyginti su Lenkijos bei Vakarų Europos valstybių analogiškais parlamentinės praktikos pavyzdžiais. Be to, būtų galima geriau išryškinti LDK politinio žemėlapiu konfigūracijas.

PARLIAMENTARIANS OF LITHUANIA (15TH-18TH CENTURIES)

DOMININKAS BURBA, ROBERTAS JURGAITIS, DEIMANTAS KARVELIS,
ŽYDRŪNAS MAČIUKAS, RAIMONDA RAGAUSKIENĖ, AIVAS RAGAUSKAS

Summary

The volume devoted to the parliamentarians of Lithuania of the 15th – 18th centuries will be the largest volume because it covers the period of over three centuries, though in essence the “Lithuanian” Seimas functioned for the smaller half of that period – till 1569. Later we shall speak more about representation of the GDL (Grand Duchy of Lithuania) in the joint institution of the highest power of the Commonwealth of Poland and Lithuania.

Hence, considering the development of parliamentarianism in Lithuania several stages, though completely unequal in terms of time, can be distinguished: 1. The stage of the genesis of parliamentarianism (till the end of the 15th century); 2. Pre-reformative office parliament (Seimas) of the beginning of the year of the rule of Aleksandras Jogailaitis, Žygimantas the Old and Žygimantas Augustas (till 1566); 3. From the reforms till the Lublin Union: a short stage of the activity of the traditional parliament (Seimas); 4. Participation of representatives of the GDL in the parlia-

mentary system of the Commonwealth of Poland and Lithuania; 5. Reforms of the second half of the 18th century.

A total of parliaments (Seimas) amounts to over 200 if we counted only them, the number of persons within them exceeds 2 000. The parliaments (Seimas), especially beginning with the middle of the 17th century, when *liberum veto* came into force, were often dissolved, however, they are unquestionable as legal facts.

Materials from the sources of the 15th century have for the largest part been published, there is very little manuscript material, however, this cannot be said about the later epoch. Such an archive as “The Archive of the Seimas of the Republic of Lithuania” or “The Archive of the Polish Lithuanian Seimas” is unknown. Due to this fact, as has already been mentioned, the publication of the volume is planned after all others.

From the perspective of the beginning of the 21st century, the period of over three hundred years can look like an integral period of time, which raises few methodological problems. How-

ever, it abounded in essential turning points, which can be compared to the corresponding earlier-mentioned changes that are closer to us from the political and social viewpoints and, without doubt, from the point of view of the development of parliamentarianism.

The concepts of parliamentarianism and the parliamentarian should be worth considering once again, to be more exact, it is worth considering their changes in the course of centuries, their specificity in different time periods, and at the same time looking for a certain paradigm of a definition linking all these time periods. Parliamentarianism of the epoch of the Commonwealth of Poland and Lithuania differs from the present-day one in at least two essential things: 1) it was established on the principle of the estate rather than on the party/political principle; the concept "party" comes into existence in the 18th century within the meaning of a group of the noblemen; 2) the concept of the old parliament, as compared to that of the present-day parliament, is broader in terms of the forms of its activity, however, it is much narrower in terms of the social spectrum and the electorate being represented; the concept of the State of Lithuania also differs. The Dictionary will include the parliamentarians of Lithuania, however, it is important not only from the point of view of the present day territory but also from that of the entire Grand Duchy of Lithuania (together with

Belarussian lands). The difference in the nature of the states of Lithuania of the 17th and the 20th centuries is identical to the difference in the above-mentioned nature of parliamentarianism: the Grand Duchy of Lithuania was a territorial-dynastic state, and the Republic of Lithuania is a national state within its ethnographical boundaries.

All that makes compiling of the Dictionary of Parliamentarians of Lithuania especially difficult, however, at the same time it makes this investigation-project meaningful and absolutely necessary, the implementation of which would in essence contribute greatly to elucidating not only the issues of the development of parliamentarianism but also of those of the development of the State of Lithuania.

Specificity of Parliamentarianism

Prior to the Lublin Union separate parliaments (Seimas) of Lithuania were convened, later they were replaced by joint parliaments (Seimas) for the entire Republic, the Commonwealth of Poland and Lithuania, in which the Lithuanians were in the minority. Apart from them general confederations, which retained many features of parliament, belonged to the parliamentarian life to a different extent. They were usually included in the lists of parliaments (Seimas). Approximately till the middle of the 17th century provincial parliaments ("seimeliai")

and the GDL convocations were important parliamentary institutions of the GDL. Separate facts of convening their sessions were known in the second half of the 17th and the first half of the 18th centuries (general Seimas in 1685, 1710, 1756; convocations in 1703, 1705).

No serious problems arise about the parliamentary structure of the beginning of the century. All the scholars investigating that period agree on the office nature of the Seimas of the time of Aleksandras Jogailaitis (1492-1506). In essence, officials of a different level and rank only took part in rather frequent sessions of the Seimas. This period can be defined as the stage of dominance of the noblemen and the insignificant role of the nobles in the work of the Seimas. The changed geopolitical situation in the times of Žygimantas the Old (*Sigismund*) (1506-1548), especially military hostilities with Moscow, called for changes in the course of convening parliaments (Seimas). Theoretically general participation of the nobles in the activities of the Seimas at first signified transfer from the participation of main officials of small rural districts (the standard-bearers in the first place) to delegating two deputies and a standard-bearer to parliaments (Seimas). Especially significant changes took place beginning with 1512 when it was achieved that two representatives of the district were elected and delegated to parliaments (Seimas).

The beginning of Žygimantas

Augustas (*Sigismund Augustus*) rule (1544-1566) is the period of great importance to the parliamentary activities of Lithuania. The second parliament (Seimas) of Lithuania (in 1566), though not on such a broad scale, definitely established the procedure for convening sessions of the Seimas, regulated its functions, the procedure of representation. One can speak about the beginning of the activities of the normally functioning Lithuanian parliament. Successful work of such parliaments (Seimas) was carried out within the context of the union with Poland and lasted for a very short time: from 1566 to 1569.

From the middle of the 16th to the end of the 18th centuries one can also speak about some constants. In a legal sense the Seimas was made up of three estates: the King and the Grand Duke represented the crown, the Senate, which represented the spiritual and secular power, the House of Envoys representing the estate of the nobles. The King chaired the sessions of the Senate, he convened parliaments (Seimas) too. In a narrower sense the Polish-Lithuanian parliament consisted of two houses – the Senate and the House of Representatives.

In some way this model resembles the structure of the British parliament. In 1573 the articles of Henry Valois established that an ordinary session of the Seimas would be convened every two years, with the sessions lasting 6 weeks. Extraordinary sessions of the

Seimas were convened in case of need, formally for the period of two weeks. In 1965, after the district dietines (*seimeliai*) were established, the number of two delegates from a district who went to the Diet (Seimas) with certain instructions was established.

The Constitution of the 1764 Seimas created preconditions and opened the way to the consolidation of a new viewpoint established in the Constitution of 3 May 1791 on the status of the envoy when it is not related to the instruction of the oath. So, in a way it was a return to the situation of the middle of the 16th century. This reform, as well as other reforms, carried out in the second half of the 18th century allows us to speak about the rudiments of the present-day concept of the parliamentarian (in a sense of his status).

Finally, the global issue – consequences of the 1569 Lublin Union on the statehood of Lithuania, on the whole, and parliamentarianism, in particular. As far as we know, alongside the election of the common ruler, the common foreign policy, the point of the Act on the Union about convening joint parliaments (Seimas) was implemented. However, in parallel with that such features of the statehood of Lithuania as law, borders, positions, the treasury, the army, etc. came into being. All this testifies to the formation of a specific federal state. However, somehow or other, the Lithuanian statehood *de jure*, and on the

greater scale *de facto*, was limited. From the point of view of the Dictionary of the Parliamentarians of Lithuania the fact that after the Lublin Union parliamentarians of Lithuania remained, though in the Polish-Lithuanian rather than in the Lithuanian parliament, is of great importance.

Lists of Parliamentarians

Scholars of the recent years investigating the history of parliamentarianism have not concentrated on such systematic work yet, however, the first attempts have already been made in the working group of the project, and methodological guidelines have already been considered. More data is available from the 15th century, the period of the genesis of the Seimas, about the highest level of the nobles and its participation in resolving the issues of the state. According to the calculations made by L. Koczerska, one can identify 60 persons who participated in the activities of the Council of Lords. However, the greatest part of the participants remains unknown (*i innyje panowie; i wsi panowie rada nasza; aliisque nobilibus et boiariis*). We shall have to put up with the fact that some part of potential parliamentarians, let alone sound reasons for assigning them to this category in the present case, will remain unknown).

The lists of the parliamentarians of Lithuania who participated in the activities of parliaments (Seimas) at the

beginning of the 16th century are clearer. Recently this problem has been started to be considered more seriously in historiography. In the times of the rule of Aleksandras Jogailaitis as many as four large parliaments (Seimas) are known in which not only the ruling elite of the GDL gathered but which was also amply represented by the Lithuanian province (for example, 10-20 most prominent provincial nobles of the GDL participated in the Seimas in 1492), however, in essence they did not possess any decision-making right, and the sessions of parliament (Seimas) resembled the sessions held in the time of Vytautas and Jogaila (*Jagiello*). However, in reality members of the Council of Lords always participated in the sessions of parliament and solved all the matters (to be more exact): the Bishop of Vilnius, vojevodas of Vilnius and Trakai, the elder of Samogitia, the land Marshal, the Chancellor, sometimes a larger advisory council: deputies of large districts (elders of Naugardukas, Grodno, Minsk, Kaunas, Slonim, Volkovysk, Palenkė), deputies of the Russian lands, a large part of the court officials, treasurers, and clerks. Hence, a total of 235 persons who belonged to the elite of the GDL and occupied 125 positions in the course of 15 years participated in parliaments (Seimas) in 1492-1506.

Beginning with the second half of the 16th century Lithuania could have from 71 to 85 representatives in both

houses of the Seimas (from 27 to 35 persons in the Senate and from 44 to 50 envoys). For comparison, Poland received from 112 to 121 representatives in the Senate and from 113 to 127 envoys. Thus far the exact number of the parliamentarians of that time is unknown. This number is assumed to be as many as 200 persons because, for example, 46 Lithuanian senators took part in the work of the Senate in 1572-1587. A total of at least 700

Lithuanian parliamentarians is calculated in the 16th century.

Speaking about the later epoch it should be noted that in compiling the lists of parliamentarians one must base oneself on the parliamentarians registered by their contemporaries during different time periods, as, for example, was done by Kristupas Zaviša. Lists of parliamentarians compiled every year were fixed in the diaries of parliaments (Seimas), sometimes in memoirs or correspondence, in the written and periodical press, political calendars of the 18th century. Somehow or other, this information is very fragmental, it is necessary to supplement and verify it. It is obvious that seeking to avoid serious errors – to assign persons who were not parliamentarians to the parliamentarians and not to assign persons who were parliamentarians to them – a complex basis of sources must be made use of.

Biograms of Parliamentarians

Possibilities for their creation are very differentiated. In some cases it is possible to prepare up to dozens of pages of detailed text, and in other cases one has to limit oneself to the establishment of a single fact only – referring to a person as a parliamentarian. The smallest amount of data is available about the earliest periods, first and foremost, about the 15th century. Only in very rare cases is it possible to establish the time of participation of a certain person in parliaments, the position he filled during the time of functioning of the Seimas, and sometimes even at an earlier time too, as well as to establish what religion he belonged to. Hence, it is possible to give only a general background of the activities of the Seimas, the circle of the issues considered, whereas the activity of a single parliamentarian, his

participation in debates remains anonymous. Possibilities are much greater in the 18th century.

Importance of the Dictionary

The Dictionary should serve the purpose of helping to better understand the specificity of the parliamentary system of the Grand Duchy of Lithuania, to open greater possibilities for comparing the data obtained with analogous examples of parliamentary practice of Poland and the Western European States. The data of the Dictionary should greatly contribute to the investigations into the political and parliamentary elite of Lithuania of the 15th-18th centuries, create possibilities for applying new methods, first and foremost, that of prosopographic, a method of a collective biography, as well as for achieving relative investigation results.